НАРОДНИЙ КОМІСАРІАТ ОСВІТИ УСРР

УКРАЇНСЬКИЙ ПРАВОПИС

ТРЕТЄ ВИДАННЯ

ДЕРЖАВНЕ
УЧБОВО-ПЕДАГОГІЧНЕ ВИДАВНИЦТВО
„РАДЯНСЬКА ШКОЛА“
КИЇВ · 1936

Бібліографічний опис цього видання вміщено в „Літопису українського друку“, „Картковому репертуарі“ та інших покажчиках Української книжкової палати.

Редактор *А. Хвиля* — Техредактор *С. Політівнко*

Літредактор *Г. Левченко* — Коректор *А. Хорт*

„Радшкола“. Видання № 43. Уповн. Головліту № 1145. Зам. № 294. Тираж 50.000. Друкованих арк. $5^{1}/_{4}$. Папер. арк. $2^{5}/_{8}$. Формат паперу 62×89—$^{1}/_{16}$. Знаків в 1 папер. арк. 104.000. Здано на виробництво 19.III 1936 р. Підписано до друку 2/VI 1936 р.

Ціна книги 85 коп. Оправа 30 коп.

Друкарня УАН, Київ, вул. Артема, 44.

ПОСТАНОВА НАРОДНОГО КОМІСАРА ОСВІТИ УСРР

від 5-го вересня 1933 р.

Про „Український правопис“

„Український правопис“, затверджений М. Скрипником 6-го вересня 1928 року, був скерований на штучний відрив української мови від тої мови, що нею говорять багатомільйонні маси українських робітників та селян, на штучний відрив української мови від мови російської. Правописна комісія на чолі з М. Скрипником провела націоналістичну лінію в побудові, в літературному оформленні правопису.

6-го квітня 1933 року наказом нового керівництва Наркомосу України було організовано комісію під головуванням т. А. Хвилі для перевірки роботи на мовному фронті. Комісія, крім питань української наукової термінології, розглянула правопис і кардинально його переробила, відкинувши штучне відмежовування української мови від російської мови, спростивши правопис, ліквідувавши націоналістичні правила цього правопису, що орієнтували українську мову на польську, чеську буржуазну культуру.

Текст „Українського правопису“ в редакції правописної комісії тов. Хвилі — затверджую.

Народний комісар освіти УСРР *В. Затонський.*

ДО ВИДАННЯ НОВОГО УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОПИСУ

На мовній ділянці українські націоналісти провели шкідницьку роботу. Але навіть після процесу СВУ — старе керівництво НКО на чолі з М. Скрипником не зробило належних висновків щодо мовної ділянки, не провело боротьби з націоналізмом і не приділяло тої уваги роботі на мовному фронті, якої вимагає ця важлива галузь будівництва української радянської культури.

В наслідок цього класовий ворог до останнього часу шкодив на всіх ділянках мовознавства: в складанні словників, в граматиці, правописі. НКО боротьби проти цього не вів, а М. Скрипник в питаннях мови розвивав націоналістичні теорії „мішаної говірки", боровся проти введення в українську наукову термінологію інтернаціональних термінів, відривав літературну українську мову від мови, якою говорять багатомільйонні українські працюючі маси.

Правопис, ухвалений М. Скрипником 6-го вересня 1928 року, скеровував розвиток української мови на польську, чеську буржуазну культуру. Це ставило бар'єр між українською та російською мовою, гальмувало вивчення грамоти широкими трудящими масами.

Граматичні правила, що їх прищеплювали націоналісти, засмічували українську мову націоналістичними елементами. Націоналісти забороняли вживати в літературній мові ті форми, що зайшли в мову за революційної доби.

В галузі словниковій шкідники відкидали революційну термінологію, інтернаціональну лексику, відкидали лексику, властиву широким масам трудящих, зокрема ті терміни, що є спільні мовам народів Союзу Радянських Республік.

Все це було скеровано на відрив української літературної мови від потреб пролетаріату в його класовій боротьбі, на відрив української літературної мови від мови українських трудящих мас. Націоналісти намагалися українську мову протиставляти іншим мовам братніх народів нашого Союзу, особливо мові російській.

Комісія, створена при НКО, переглянула „Український правопис", очистила його від націоналістичних перекручень, що ставили перешкоди оволодінню грамотністю широкими масами і спрямовували українську мову на відрив від мови російської. Правопис перероблено і наново відредаговано.

Основні виправлення стосуються ліквідації всіх правил, що орієнтували українську мову на польську та чеську буржуазні культури, перекручували сучасну українську мову, ставили бар'єр між українською та російською мовами. В зв'язку з цим — а) ліквідовано націоналістичні правила щодо правопису іншомовних слів; б) викинуто з правопису форми, що засмічували сучасну українську мову архаїзмами, непотрібними паралелізмами, провінціалізмами; в) змінено правило про вживання роду в іншомовних словах; г) ліквідовано націоналістичне правило нормування географічних назв; д) змінено ілюстративний матеріал, що мав націоналістично-куркульський характер; е) внесено зміни в граматичну термінологію.

Викинуто встановлені націоналістами мертві консервативні норми, що перекручують сучасну українську мову, живу мову практики трудящих мас України. Правила в граматиці унормовано відповідно до тих форм, що є в сучасній українській мові.

Голова правописної комісії *А. Хвиля.*

УКРАЇНСЬКИЙ АЛФАВІТ

Аа, Бб, Вв, Гг, Дд, Ее, Єє, Жж, Зз, Ии, Іі, Її, Йй, Кк, Лл, Мм, Нн, Оо, Пп, Рр, Сс, Тт, Уу, Фф, Хх, Цц, Чч, Шш, Щщ, Юю, Яя, Ьь.

Примітка 1. Апостроф (') в алфавіт не входить, отже на розміщення слів у словнику не впливає, наприклад, *бур'ян, бу́ряний* стоятимуть поруч.

Але ь має місце в алфавіті, отже *то́пнути* в словнику стоятиме перед *тьо́пнути*, а між ними будуть слова на *тр. . ., ту. . . тю . . ., тя . . .*

Примітка 2. дж і дз (для означення африкат) не входять в алфавіт, отже такі слова як *джерело́, дзвін* стоятимуть у словнику під літерою Д.

І. ПРАВОПИС НЕВІДМІНЮВАНОЇ ЧАСТИНИ СЛОВА

А. Правопис окремих літер і знаків

ГОЛОСНІ

Загальні уваги до вживання знаків

§ 1. У складах з ненаголошеним **о** пишеться той самий знак (**о**), що й під наголосом, напр.: *робітни́к, розібра́ти, тобі́, мою́, твою́, чолові́к, розумі́є* і т. ін. ненаголошене О

Примітка. Під наголосом голосні звуки в українській мові звичайно виразні, отже, щоб вияснити **о** чи **у** пишеться в слові, треба підшукати іншу форму слова або інше слово тієї самої основи (кореня) з наголосом на сумнівному звукові: *розу́мний,* бо *ро́зум; робі́ть,* бо *ро́бить* і т. ін.

Але коли не можна таким способом визначити, що́ слід писати — **о** чи **у** — треба брати на увагу правила чергування (див. § 7), а в окремих випадках звертатися до словника, напр., *воруши́ти, я́блуко, я́струб, будя́к* та ін.

§ 2. Ненаголошені **е** і **и** пишуться за етимологією слова, наприклад: *вели́кий, пролета́р, інжене́р, берегти́, перед ти́м, несу́, мені́, учи́тель, перебудо́ва* і т. ін., як і *вико́нують, трима́ти, мину́лий, дирекги́ва* і т. ін. Е чи И

Примітка. Найлегше визначити, що́ треба написати в слові — **е** чи **и** — через наголос (див. § 1. Примітка): *вели́кий,* бо *ве́лич; несу́,* бо *не́сений; де́ржа́ти,* бо *оде́ржати,* як і навпаки, *трима́ти,* бо *отри́мати, криве́,* бо *кри́во* і т. ін.

Про такі випадки, як *уме́р — умира́ти* див. § 11. Надійна ознака для визначення непевного **е** є те, що воно в певних випадках зникає: випадне буває **е**, а не **и**, отже *бе́резень,* бо *бе́резня, ві́тер,* бо *ві́тру, мі́тел,* бо *мітла́* і т. ін. (див. § 7 в).

Слід також пам'ятати деякі постійні групи в словах з **е**, напр., -ере-, -еле-: *ше́лест, бе́рег, де́рево, се́ред* і т. ін. (див. § 7), наростки -есеньк-, -ечк-, -еньк-, -енк-, -еро-, -тель-, -ен-: *мале́сенький, се́меро, дору́чений* і т. ін. (див. § 20).

В окремих сумнівних випадках, як от, *кише́ня, лемі́ш, лева́да, пирі́г* тощо, треба звертатися до словника.

§ 3. 1. **и** (що іноді особливо після **г, к, х** та **ж, ч, ш, щ** наближається до **і**) треба писати за етимологією слова, наприклад: *хиткі́й, ки́слий, кива́ти, жи́то, чима́ло, щи́ро* та ін., але *кін, тхір, гі́дний, жі́нка* і т. ін. И чи І

2. На початку слова завжди пишеться і: *існува́ти, і́стина, і́нший, і́ноді, і́нколи, і́ній, ім'я, Іва́н, іти́, іду́, інжи́р, інститу́т, індустріаліза́ція* і т. ін.

Ї чи і

§ 4. Літера ї пишеться тільки на початку слова або на початку складу (після голосної), коли треба означити звукосполучення йі: *ї́здити, її́, ї́хати, ї́х, ї́ду, їзда́, їде́ць, їжа́к, ї́жа, твої́, мої́, краї́на* ..

Після голосних ніколи не буває і, лише ї, за винятком таких сприростко́ваних слів, як *поінформува́ти, поінструктува́ти, преісторичний, переіна́кшити* і т. ін.

Після приголосного ніколи не пишеться літера ї, хіба що з апострофом: *з'ї́зд, в'ї́хати* і т. ін. (див. § 6).

йо чи ьо

§ 5. На означення звукового сполучення й + о пишеться **йо**, на означення м'якого приголосного + о пишеться після приголосного **ьо**.

йо пишеться на початку слова або складу (після голосного) ***його́, йому́, чи́його, райо́н, заво́йований*** і т. ін., а також і після приголосних на означення йотованого звука: *серйо́зний, курйо́з, Воробйо́в, Соловйо́в, зйо́ржитися* і т. ін.

ьо пишеться в таких випадках, як ***льон, сього́дні, всього́, сьо́мий, трьох, трьома́, цього́,Ліньо́в, Кореньо́в, Кошельо́в*** і т. ін.

я, ю, є, ї та апостроф (')

§ 6. Літерами **я, ю, є** визначається: на початку слова і складу (після голосних) **й + а, й + у, й + е**, як от, *я́кість, зна́ю, твоє́* і т. ін.; після приголосних вони визначають пом'якшення тих приголосних + **а, у, е**: *ряд, люк, лю́ди, оста́ннє* та ін.

Роздільність **я, ю, є, ї** від попереднього приголосного означається апострофом. Це буває в таких випадках:

1. Після губних приголосних (**б, п, в, м, ф**): *об'я́ва, б'ю, б'є́ться, п'ять, п'ю, в'я́зи, пов'яза́ти, здоро́в'я, в'є́ться, тім'я, м'я́со, рум'я́ний, на ті́м'ї, в'юн* і т. ін.

Без апострофа пишеться: *цвях, тьмя́ний, морквя́ний, медвя́ний, дзвя́кнути, свя́то* та інші, де перед губним звуком стоїть приголосний, але коли цей приголосний належить до приростка, то апостроф пишеться, як і в тому слові без приростка: *зв'яза́ти, зв'язо́к, розм'я́кшувати, підв'я́зувати, розв'я́зувати, обв'я́зувати, зв'ялити* і т. ін.

Примітка 1. У 3-й особі множини дієслів після губних пишеться л: *сплять, ло́влять, ло́млять* тощо.

Примітка 2. У запозичених словах німецьке ü і французьке u після губних передається без апострофа: *бюро́, бюдже́т, Мю́ллер, Вю́ртемберг* і т. ін.

2. У деяких словах після **р**: *пі́р'я, бур'я́н, підгі́р'я, міжгі́р'я, подві́р'я, ма́тір'ю, по міжгі́р'ю* і т. ін. (де **р** стоїть наприкінці складу перед складом, що починається з **я, ю, є, ї**),

а також у таких запозичених словах, як *кур'є́р, кар'є́ра* і т. ін.

3. В окремих словах після задньопіднебінних: *Лук'я́н* та ін.

4. Після приростків, що кінчаються приголосним, перед **я, є, ю, ї**: *з'яви́тися, роз'ясни́ти, з'я́вище* (порівняй *зя́вище*), *об'я́ва, з'є́днаний, об'є́днаний, з'ї́хати, під'ї́хати, від'ї́зд* і т. ін. (див. § 19).

Також у запозичених словах після приростків **об-, суб-**: *об'є́кт, суб'є́кт* і т. ін.

Чергування і зміни голосних

Чергування о — і, е — і

§ 7. 1. Звуки **о, е** (у відкритих складах) чергуються з **і** (в закритих складах) у таких випадках:

а) У різних формах того самого слова: *ніс — но́са, дім — до́му, кінь — коня́, ніч — но́чі, ніж — ножа́, захід — за́ходу, схід — схо́ду, у́стрій — у́строю, гу́ркіт — гу́ркоту, ка́мінь — ка́меня, папі́р — папе́ру, осінь — о́сені* і багато ін.; а також *лід — льо́ду, сім — сьо́мий* (але *семи́*), *ко́лір — ко́льору*.

б) У словах одного кореня: *ві́льний (во́ля), зѓідний (зго́да), сі́льський (село́), будівни́к (будо́ва), робі́тни́к (робо́та)* та ін.

в) У словах, що мають наросток, **о, е** в закритому складі звичайно замінюються на **і**, коли за цим складом іде наросток з випадним **о** або **е**, напр., наросток -(о)к, -(е)ць, -(е) нь в іменниках чоловічого роду: *дзві́нки́, гвіздку́, кінця́, стіжки́, гребінці́, корінці́, на рі́вні* і т. ін.; -ка (в родов. множ. -ок), -на, -ня (в род. множ. -ен, -ень) в іменниках жін. роду: *жі́нка, гі́рка, щі́тка, рі́вня* і т. ін.; -ко, -це (в род. множ. -ок, -ець) в іменниках середнього роду: *плічко́, слівце́, кільце́* і т. ін.

г) *зі́лля, кі́лля, обі́ддя, гі́лля, подві́р'я, підні́жжя, перені́сся* і т. ін., але в іменниках середнього роду на **-ння** від дієприкметників на **-ений — і** звичайно буває лише під наголосом, а без наголосу **-ення**: *ході́ння, вражі́ння, носі́ння, значі́ння* (від *значи́ти*) і т. ін, але *збі́льшення, заве́ршення, поя́снення, зна́чення* (від *зна́чити*) і т. ін.

д) *ні́чию, сі́ллю, ра́дістю, пе́вністю* і т. ін. (обов'язково так, коли в називному відмінку стоїть **і**).

е) *ніг* (родов множ.) — *нога́, гір — гора́, підкі́в — підко́ва, робі́т — робо́та, піді́д — підво́да, осі́б — осо́ба, слі́в — сло́во, кіл — ко́ло* і т. ін., але *вод* (від *вода́*), *проб, устано́в, істо́т, потре́б* і т. ін.; (це **о** або **е** замість **і** в род. множ. буває головним чином у тих словах, від яких немає зменшених слів, де так само повинно було б стояти **і**, пор.: *нога́ — ні́жка — ніг*, але *вода́ — вод*).

є) *мі́гши, мі́г* (дієсл. минулого часу, але *моглá, моглú, могтú*), *ріс* (але *рослá, рослó, рослú, ростú*), *вів* (але *велá*...), *пік* (але *пектú*...), *ніс* (але *неслá*...), *плів* (але *плелú*...), *замі́в* (але *замелá*...) та ін., а також і *ліг* (хоч *ляглú, лягтú*), *запрі́г* (хоч *запрягтú*).

Примітка 1. о - е перейшли в і тільки в новоутворених закритих складах, тобто таких складах, що стали закритими в наслідок випаду в наступному складі глухих звуків ъ або ь, що колись існували в мові: *гірко* з колишнього *горько, сніп* з *снопъ, піч* з *печь* і т. ін.

Примітка 2. У приростку роз (*розбúти, розпитáти*) маємо *о* в закритому складі, бо історично після з (с) в цій позиції ніколи не було глухих звуків ъ або ь.

Примітка 3. У словах *вáртості* (від *вáртість*), *рáдості* (від *рáдість*), *дроздá* (від *дрізд*) і подібних маємо о, бо с, з стосуються тут історично до дальшого складу. Отже, склади були тут такі: *ра-до-сті*. Склад з о тут відкритий.

Примітка 4. а) - **ів** (тобто склад з **і**) маємо в род. множ. іменників чолов. роду: *інструкторі́в, ковалі́в, браті́в* і т. ін.

б) в давальному і місцевому однини прикметників і займенників жіночого роду: *у важлúвій спрáві, в нáшій шкóлі* і т. ін.

в) в місцевому відм. одн. прикметн. та займен. чоловічого і середн. роду: *у великім місті* (осн. форма *велúкому*), *у нáшім будúнку* (осн. форма *нáшому*) і т. ін.

О і Е, що не переходять в І

2. **о, е** не переходять у закритих складах в **і** в таких випадках:

а) коли вони бувають випадні, напр.:

1) *сон — сну, сніжóк — сніжкý, комсомóлець — комсомóльця, день — дня* і т. ін.

2) *книжóк* (родов. множ. від *кнúжка*), *вікон (ві́кна), крáпок (крáпки)* і т. ін.

3. *вúтер (тру), берý (брáти)* і т. ін.

Примітка. Історично ці о - е походять з колишніх глухих звуків **ъ і ь**: *сон* від *сънъ*, *день* від *дьнь*; о, е такого походження у відкритому складі іноді зберігається, не випадаючи: *лоб — лóба, рот — рóта, мох — мóху* тощо.

-ОР-, -ЕР-, -ОВ-, -ОРО-, -ОЛО-, -ЕРЕ-

б) У групах **-ор-, -ер-, -ов-** між приголосними: *борг — бóргу, торг — тóргу, смéрть — смéрті, вовк — вóвка.*

в) У групах **-оро-, -оло-**, ере-: *горóд, морóз, вóрох, поворóт, пóдорож, сóлод, жóлоб, стóрож, вóлос, бéрег, сéред, чéрез, перéд* і т. ін., а так само: *поворóтний, морóзний, подорóжний, солóдкий, посерéдній, необерéжний, безбéрежний.*

Але винятково: *порі́г, смóрід.*

г) У запозичених словах *том, агронóм, студéнт* і т. ін. Також у словах: *закóн, нарóд, діловóд, словнúк, основнúй* тощо.

3. Але правила, подані під 1 і 2, іноді порушуються, а саме у деяких розрядах слів маємо **і** у відкритих складах, при тім і в групах **-оро-, -ере, -оло-**:

а) На зразок таких форм, як *кілкá — кілкóм, гвіздкá — гвіздкóм*, виникли і встановилися такі форми: *гвіздóк, дзвінóк, містóк, відробі́ток, камінéць, ремінéць, кінéць, гребінéць, стілéць, олівéць, черві́нець, лі́коть, ні́готь, кі́готь* і т. ін., а далі і такі, як *гвіздóчок, кілóчок* і т. ін.

Також з наростком -івець: *хáрківець, черні́гівець, фахівéць, верхівéць* та ін.

Але й з **о**: *гонéць — гінцá, бо́ець — бійцá, творéць — творцá, носóк — носкá, отéць — отцá*; на **-овець**: (з наголосом на **о**): *службóвець* та ін.

б) На зразок таких форм, як *ні́жка — ні́жки* виникли і встановилися форми з **і** в родов. множини: *ні́жок* і т. ін., а далі і такі, як *ні́женька, гі́ронька.*

б) На зразок таких форм, як: *гір — гі́рка — гі́ронька, слів — слівцé* виникли і встановились форми **з і** в сполученнях -оро-, -ере-, -оло-: *дорі́г, дорі́жка, дорі́жечка, борі́д, борі́н, голі́в, ворі́т, сторі́н.*

Але завжди: *колóд (колóдка, колóдочка), сорóк, огорóж, морóк* (від них немає зменшених форм з *і*).

г) На зразок таких форм, як *перені́сся, підні́жжя* — виникли такі форми, як *роздорі́жжя, подорі́жжя, підборі́ддя, Запорі́жжя*, хоч *поберéжжя* і *Лівоберéжжя, Правоберéжжя* та ін.

д) На зразок таких форм, як *переміг, прині́с*, з'явилися такі форми: *зберí́г (зберегтú) стері́г (стерегтú)*, але коли дієслово кінчається на **-в**, то **о** не переходить **в і**: *борóв, попорóв.*

О з Е після Ж, Ч, Ш, Щ, ДЖ, Й

§ 8. е після **ж, ч, ш, щ, дж, й** в українській мові залишається перед пом'якшеними складами або пом'якшеними приголосними, а також перед складами з **е** та **и**, що походить із старого **и**: перед складами **з а, о, у** та **и** з старого **ы**, а також перед твердими приголосними буде **о**: *вчóра, вéчора, вéчором, вечорú*, але *вечéря, увéчері*; *жонáтий, жонá*, але *женúти, чотúри*, але *четвéртий, чóрний*, але *чернéтка, пшонó*, але *пшенúця, шóстий*, але *шестú, дубóчок, острі́шок*, але *ýчень, сáжень* і т. ін. *книжóк*; *бóчок, копі́йок*, але *вúшень, стáєнь*; *чоловік, щокá* і т. ін., але *жéрсть, щетúна* і т. ін.

Проте, часто знаходимо **о** або **е** після цих приголосних не в згоді з правилом, напр., завжди у дієприкметниках: *крýчений, озбрóєний* і т. ін., а також в іменниках: *бі́льшості, свíжості, пекýчості* (на зразок *пéвності*...), *на щоці́, по вéчорі* і т. ін., а також в окремих словах, як *щéдрий, щезáти, чепурнúй* тощо. Див. ще § 20.

А з О

§ 9. В деяких словах на місці старого **о**, головним чином перед постійно наголошеним **а**, пишеться **а**: *багáто багáцько, багáтство, гарячий, гарячка* (порівняй *горі́ти*), *гарáзд, качáн, калáч, чабáн, ганчáр, хазяїн, халява* та ін.

Але *погáний, корявий, солдáт.*

у — в, і — й

§ 10. 1. На початку слова ненаголошене **у** чергується з **в**: *учи́тель — вчи́тель, уже — вже* і т. ін. Так само **в** на початку слова перед приголосним може переходити в **у**: *вдова́ — удова́, вчо́ра — учо́ра* і т. ін. Таким чином **у** і **в** у цій позиції ніби змішалися, через це можна такі слова писати і з **у** і з **в**: *учо́ра* і *вчо́ра*. На початку речення частіше пишеться **у**, в середині речення такі слова вживаються з **у**, коли попереднє слово кінчається приголосним, і з **в**, коли попереднє слово кінчається голосним: *наш учи́тель, наша вчи́телька* і т. ін. Але це чергування не має сили, коли поміж такими словами є розділовий знак або пауза.

Правило чергування **в — у** звичайно не стосується власних назв і всіх запозичених слів: *Вла́сенко, Вру́бель, Ура́л, Усті́нов, університе́т* і т. ін. Деякі слова взагалі вживаються тільки з **в** або тільки з **у**, як, напр., *впра́ва, упра́ва, вла́да, уда́рник, вплив* тощо.

2. Так само початкове ненаголошене **і** в деяких словах чергується в тих же умовах з **й**: *іду́ — не йду, він і я — вона́ й він* і т. ін.

Примітка. і — й не чергуються, коли таке чергування порушує зміст: *може й зро́бить; мо́же і зро́бить.*

Чергування голосних у дієсловах: а — о

§ 11. У деяких групах дієслів маємо таке чергування голосних:

1. **а** (у формах многократних) з **о** (у формах протяжних): *змага́ти, помага́ти, вимага́ти* і т. ін. — *могти́, змогти́, помогти́;ганя́ти, — гони́ти, ламати, — ломи́ти, скака́ти — ско́чити* і. т. ін.

Але *вимовля́ти, мовля́ти* і т. ін., *потопа́ти, проща́ти, мота́ти* і виведені від них слова.

и — е випадне

2. **и** з випадним **е**: *вибира́ти, набира́ти* і т. ін. — *ви́брати, набра́ти (ви́беру, наберу́), запира́ти, запри́, запе́р, вистила́ти, стира́ти* та ін. (але *зніма́ти, підніма́ти, відніма́ти* і т. ін., хоч тут вживається і форм: *здійма́ти, підійма́ти* і т. ін.).

і — е

3. **і** з **е**: *випіка́ти (пекти́), вигріба́ти (гребти́) заміта́ти (мести́), чіпля́ти і чіпа́ти (причепи́ти), наріка́ти (наректи́), прищіпа́ти (щепи́ти), літа́ти (леті́ти), викорі́няти (ви́коренити).*

На зразок цих слів маємо: *застеріга́ти (застерегти́), оберіга́ти (оберегти́), спостеріга́ти* і т. ін., а так само і в словах *виволіка́ти* (де **і** чергується з **о**: *ви́волокти*) *і стріля́ти, розстрі́лювати, стрільну́ти, ви́стрілити*, але *стре́лити, ви́стрелити* і *стре́льнути.*

З наростком **-ува-**, коли наголос на корені: *набрі́хувати (бреха́ти), заті́сувати (теса́ти), очі́кувати (чека́ти) прищі́плювати (щепи́ти), викорі́нювати (ви́коренити)* та ін.

Так само в слові *виполі́скувати (ви́полоскати)*, але *виве́ршувати, заве́ршувати, переве́ршувати*, а також *заве́рчувати (верті́ти).* Без наголосу *потребува́ти.*

§ 12. У ряді слів маємо між приголосними у відкритих складах сполучення **-ри-, -ли-**: *блища́ти (бли́скавка, блискави́ця) глита́ти (глита́й) гри́мати, гриміти, дри́гати, стриміти, дрижа́ти (дрижакі́, здригну́тись), криши́ти (кри́хта, кри́шка), стри́жень, крива́вий, трива́ти, стрива́ти* (але *стріва́ти = зустріча́ти*) *триво́га, триво́житися, трима́ти* та деякі інші. ри, ли

Примітка. Ці сполучення -ри-, -ли- походять із сполучень р та л із глухими ъ та ь між приголосними у відкритих складах.

ПРИГОЛОСНІ

М'якшення приголосних (правопис ь)

§ 13. Знаком **ь** визначається м'якість приголосних звуків **н, л, д, т, с, з, ц, дз, р**: поперше, в кінці слова й складу перед приголосним, напр.: *стань* (порівняй *стан*) *кінь* (порівняй *кін*), *га́лька* (порівняй *га́лка*), *ня́нька* (порівняй *ла́нка*) і т. ін., подруге, після пом'якшених приголосних перед **о**, напр. *сьо́мий, трьох, тьо́пав* (порівн. *то́пав*) та ін. і, потретє, в запозичених словах після приголосних **н, л, д, т, с, з, ц** перед йотованими голосними, як, напр.: *барелье́ф Менье́, мільйо́н* і т. ін. Коли ь пишеться

Зокрема **ь** пишеться:

§ 14. 1. У закінченнях **-ський, -цький, -зький (-ськість, -цькість, -зькість...), -сько** та в зменшувальних наростках **-енько, -енька, -онько, -онька, -енький, -есенький, -ісінький, -юсінький**: *колго́співський, радя́нський, доне́цький, стріле́цький, близьки́й, вузьки́й, бли́зькість, ві́йсько, ру́ченька* і т. ін. -ський, -цький, зький, -сько і т. ін.

Лише в окремих словах в групах **-зкий, -ский** не пишеться **ь**: *боязки́й, баски́й, різки́й, в'язки́й.*

2. Після **л** перед іншим приголосним (тільки не між двома **-л**) майже у всіх словах за винятком групи **-лк- (-лч-, -лц-)** (див. § 15): Після л

а) *комсомо́льський, сільськи́й, кова́льський* і т. ін.

б) *кільце́, па́льця, ї́да́льня* і т. ін., але *гілля́, зі́лля* і т. ін.

в) *спі́льник, ковальчу́к, бі́льший, учи́тельство, кова́льство.*

3. У закінченнях іменників жіночого роду в родовому відмінку множини м'якої групи: *пі́сень, друка́рень, ї́да́лень, ста́єнь* і т. ін. (але не після **р** — див. § 15). ь в родовому множини

ь після ц

4. Після ц в кінці слів: *комсомо́лець, робітни́ць, кілець, крамни́ць* і т. ін. (але ц без ь в запозичених словах: *пала́ц, пая́ц*...).

ь в дієсловах

5. В дієсловах наказового і дійсного способу: *прихо́дь, стань, ки́ньте, вино́сься, спить, беру́ть, стосу́ються* і т. ін. (див. § 15).

ь не пишеться:

Коли ь не пишеться

§ 15. 1. Ніколи після губних (б, п, в, м, ф) та шиплячих (ж, ч, ш, щ): *зиб, го́луб, сип, степ, сім, любо́в, пра́вте, піч, ніж, ріж, іде́ш, бере́шся, ба́чте* і т. ін.

2. Після р в кінці складу: *лі́кар, школя́р, секрета́р, тепе́р, вір, Ха́рків* і т. ін.

3. Поміж пом'якшеними приголосними (крім л — див. § 14) і взагалі поміж приголосними, коли за ними йдуть я, ю, є, і, ь: *слід, світ, сміх, сніг, гість, мисль, со́нця, ко́ристю, пізнє, кі́нський,* а також поміж двома однаковими м'якими приголосними, як от — *життя́, прила́ддя, камі́ння, мі́ддю, сі́ллю, лле́ться, лля́ти* і т. ін.

4. Після н перед ш, ч, щ, ж та наростком -ство: *ме́нший, то́нший, кі́нчик, кінча́ти, інжене́р, селя́нство* і т. ін.

лч—льч і т. ін.

Увага 1. Знак ь не пишеться в групі лч, коли вона походить із лк: *спі́лка — спілча́нин, Ната́лка — Ната́лчин* і т. ін., але *Га́лька — Га́льченко.*

У присвійних прикметниках на -ин, -ий перед ч після приголосних пишеться ь, коли той прикметник походить від слів із ь, і не пишеться, коли в іменниках його немає: *до́нька — до́ньчин, Ва́ська — Ва́сьчин,* але *Моту́зка — Моту́зчин* і т. ін.

Але *цвірі́нькати — цвірінча́ти* і т. ін.

лц—льц і т. ін.

Увага 2. У словозмінах ь послідовно пишеться після всіх приголосних, коли тільки він є у початковій формі; коли ж його тут немає, то й у словозмінах не пишеться: *Га́лька — Га́льці,* але *га́лка — га́лці, сторі́нка — сторі́нці, па́смо — у па́смі,* але *сторі́нонька — сторі́ноньці, письмо́ — на письмі́.*

-ченко і т. ін.

Увага 3. Перед наростком -ченко, -чук, після приголосних (тільки не л — див. увагу 1) знак ь звичайно не пишеться: *Ра́дченко, Радчу́к, Фе́дченко, Се́нченко.*

Зміни приголосних при збігові їх

§ 16. Приголосні звуки, зустрічаючись у середині слова з іншими приголосними, часто змінюються.

Зміни приголосних перед ч

1. Перед ч змінюються:

а) к, ц на ч, напр.: *ту́рок — туре́цький — Туре́ччина, ні́мець — німе́цький — Німе́ччина, вояка — воя́ччина.*

б) х, с на щ: *ко́лесо — коліща́, пісо́к — піщи́на, піща́ний, ліс — ліщи́на, Полі́сся, поліщу́к* і т. ін.

в) г, з на ж, напр.: *Водола́га* (село) — *водола́зький — Водола́жченко, показа́ти, пока́жчик, бря́зкати — бряжча́ти* (але див. § 15, увага 1).

Інші приголосні перед ч на письмі зберігаються: *квітча́стий, ті́тчин* і т. ін.

Увага. У прізвищах від власних імен на -ська, -зька, -сько, -зько перед закінченням -ченко, -чук, -сь і -зь змінюються так, як і с, з: *Ва́ська — Ва́щенко — Ва́щин, Они́ська — Они́щенко — Онищу́к, Ку́зько — Ку́жченко* і т. ін. Про такі прізвища, як *Радько́ — Ра́дченко* і т. ін. — див. § 15, увага 3.

Про присвійні прикметники, як *Пара́ска — Пара́счин, Ва́ська — Ва́сьчин* і т. ін. — див. § 15, увага 1.

Зміни приголосних перед -ство, -ський

2. Перед наростками — -ство й -ський деякі приголосні змінюються, змінюючи й самі наростки:

а) к, ч, ц, ць + -ство, -ський зливаються в -цтво, -цький, напр.: *більшови́к — більшови́цький, узбе́к — узбе́цький, ткач — тка́цтво — тка́цький, Га́дяч — га́дяцький, Прилу́ки — прилу́цький, Кролеве́ць — кролеве́цький* і т. ін.

б) х, ш, с + -ство, -ський зливаються в -ство, -ський, напр.: *птах — пта́ство, чех — че́ський, лати́ш — лати́ський, това́риш — товари́ський, пе́рський, полі́ський.*

в) г, ж, з + -ство, -ський зливаються в -зтво, -зький напр.: *Ри́га — ри́зький, поро́ги — запорі́зький, Пари́ж — пари́зький, Кавка́з — кавка́зький, францу́з — францу́зький.*

Примітка. У багатьох іншомовних словах, переважно географічних назвах, приголосні х, ш, г, ж не змінюються: *цю́ріхський, брю́гський, ша́хський...*

Інші приголосні перед наростками -ство, -ський на письмі зберігаються: *бра́тський, письме́нство, студе́нтський, президе́нтський, аге́нтство, інтеліге́нтський, маркси́стський, заводськи́й, людський, звенигоро́дський* і т. ін.

Про ь у таких, як *село́ — сі́льський; кінь — кі́нський,* і т. ін. див. §§ 14 та 15.

2-й ступінь прикметн.

3. У 2-му ступені прикметників (прислівників), коли до основи додається наросток -ший (-ше, -ша), то з+ший, г+ший, ж+ший змінюється в -жчий, а с+ший у -щий: *ни́зький — ни́жчий, ву́зький — ву́жчий, ду́жий — ду́жчий, дороги́й — доро́жчий, кра́сний — кра́щий, висо́кий — ви́щий* і т. ін.

Усі інші приголосні перед -ший на письмі зберігаються: *соло́дший, шви́дший, коро́тший, то́нший, м'я́кший* і т. ін.

Так само в дієсловах: *ву́жчати, кра́щати, м'я́кшати* і т. ін. та в віддієслівних іменниках, коли вони походять від

дієслів з основами 2 ступ. прикметн.: *збі́льшення (збі́льшити), зме́ншення (зме́ншити), пом'я́кшення (пом'я́кшити)* і т. ін., але *здеше́влення (здешеви́ти), скоро́чення (скороти́ти), поглú́блення (поглú́бити)* і т. ін.

-чн-, шн-

4. Перед **н** треба писати **ч**, коли воно походить із **к**, **ч**, **ц**: *безпе́чний (безпе́ка), со́нячний, серде́чний, вдя́чний, зру́чний, ві́чний, нао́чний, пшени́чний, мі́сячний, безкон́ечний, помі́чник, я́чний, око́личний (від око́лиця)* і т. ін.

Але: *рушни́к, рушни́ця, двору́шництво, со́няшник*, а також у всіх прислівникових прикметниках: *вра́нці — вра́нішній, торі́шній*.

ж, ч, ш, т перед ц

5. Приголосні ж, ч, ш, т перед **ц** на письмі зберігаються: *дочці́, кни́жці, ді́жці* і т. ін.

Щодо правопису таких, як *ре́дьці — гру́дці, Га́льці — га́лці* і т. ін., то див. § 15, увага 2.

-жся, -чся, -шся, -ться в дієсловах

6. У дієсловах перед часткою **-ся** — **ж, ч, ш, щ** і **-ть** зберігаються: *маж — ма́жся, морщ — мо́рщся, руш — ру́шся, бере́ш — бере́шся, спить — спи́ться, беру́ть — беру́ться* і т. д.

Глухі перед дзвінкими і дзвінкі перед глухими

7. Корінні глухі приголосні перед дзвінкими на письмі зберігаються: *боротьба́* (бо *боро́ти*), *молотьба́* (бо *молоти́ти*), *про́сьба* (бо *проси́ти*), *о́тже* і т. ін.

Так само й дзвінкі перед глухими зберігаються на письмі: *ні́гті* (бо *ні́готь*), *кі́гті, дігтя́р, ле́гкий, во́гкий*, але *натхну́ти, натхне́ний* (пор. *надиха́ти*), *зітхну́ти*.

Спрощення в групах приголосних

з(д)н, ж(д)н, с(т)н

§ 17. 1. У сполученнях **-здн-, -ждн-, -стн-** **д** і **т** випадають: *борозна́, пі́зно, ти́жня, ко́жний, пісни́й, че́сний, ка́посний, вла́сний, зві́сний, ві́сник, існува́ти, неща́сний, пе́рсня, ненави́сний, кори́сний, пе́рвісний, кі́лькісний, я́кісний* і т. ін.

Виняток: *шістна́дцять*.

с(т)л

2. У сполученні **-стл-** випадає **т**, а тому пишеться *щасли́вий, зави́сливий, жа́лісливий, розісла́ти (розстелю́)*, але *пестли́вий, кістля́вий* тощо.

с(л)н

3. Сполучення **-слн-** спрощується в **-сн-**: *масни́й, умисни́й, навми́сне*.

Подвоєння приголосних

Подвоєння при збігові

§ 18. Довгі приголосні звуки віддаються на письмі двома літерами. Подвоєні приголосні пишуться в таких випадках:

1. При збігові однакових приголосних у слові, як от:

а) приросток + корінь слова, напр: *обби́ти, відда́ти, зза́ду, завви́шки* і т. ін.

Увага. Не пишуться подвоєні приголосні у таких словах, як *ото́й, оце́й, оту́т, ота́к, ота́м, отепе́р, отоді́* тощо. Інше значення мають сполучення *от той, от цей, от тут, от так* і т. ін.

б) корінь (основа) + закінчення, напр.: *ні́сся, тря́сся* і т. ін.

в) корінь (основа) на **н** + наросток — **-ний (-ник, -ниця), -ній**: *сон — со́нний, ра́нок (ра́но) — ра́нній, о́сінь — осі́нній, причи́на — причи́нний, впини́ти — невпи́нний, вина́ — безви́нний (безви́нність, пови́нність), годи́нник, кі́нний, письме́нний* (стара основа *письмен-*) і т. ін.

г) у наростку **-енний** для збільшених прикметників: *здорове́нний, силе́нний, числе́нний* і т. ін., а також в деяких прикметниках, що походять із дієприкметників і визначають можливість чи неможливість дії, висловленої відповідним дієсловом: *незліче́нний, незчисле́нний, нескінче́нний, незмі́ренний, невблага́нний, несказа́нний, недозволе́нний* та ін.

Увага. У дієприкметниках ніколи не пишеться подвоєне н: *зро́блений, спе́чений, ви́вершений, ви́хований, по́браний, ска́заний, індустріалізо́ваний* і т. ін., як і в прикметниках на **-ений** з відповідних (з іншим наголосом) дієприкметників: *пече́ний* (пор. дієприкм. *пе́чений*), *варе́ний*, отже й *варе́ник* і т. ін.

Треба розрізняти такі словотвори, як *неприпи́нний — неприпи́нений, заборо́нний — заборо́нений* і т. ін.

д) в окремих словах, як *сса́ти, ввесь, то́нна, Га́нна, ма́нна, ва́нна, ві́лла*. Про подвоєні приголосні в іншомовних словах див. розділ іншомовних слів.

Нове подвоєння

2. На місці старих неподвоєних, коли за ними колись був **ь** + йотований голосний:

а) *життя́, Поді́лля, насі́ння, знання́, ході́ння, воло́сся, Поро́сся (річка Рось), прила́ддя, збі́жжя, роздорі́жжя, обли́ччя* і т. ін.

б) *суддя́, стаття́*, але *свиня́*.

Примітка. При відмінюванні таких слів подвоєння залишається перед голосними: *життю́, в житті́, життя́м* і т. ін., як також і в таких словотворах як *життє́вий* (або *життьови́й*), *життє́пис, гілля́стий* і т. ін.

в) *міддю, сіллю, тінню, постаттю, ніччю, віссю, міццю* і т. ін.

г) *ллє, ллю, лляти, налляв* і т. ін.

Про такі, як *Туреччина, Німеччина* див. § 16.

Увага 1. Ніколи не подвоюються в таких випадках губні **б, п, в, м** і **р**: *підгір'я, матір'ю* і т. ін.

Не подвоюються й усі інші приголосні, коли перед ними стоїть теж приголосний (інший): *щастя, листя, у щасті, старістю, честю, шерстю* і т. ін., а після **р** у таких випадках апостроф не пишеться: *повітря, вістря*.

Увага 2. Не треба подібно до цих випадків переносити подвоєння на запозичені слова та ймення.

Треба писати: *Вальян (не Валлян), Тальякоццо мільйон, Мольєр, барельєф, Готьє* і т. ін. (див. розділ іншомовних слів).

Увага 3. Ніколи не подвоюються приголосні у таких прикметників, як *теляча*, а також *третя, третьої* тощо.

Б. Приростки — прийменники

§ 19. Щодо правопису і вживання приростків та прийменників, то треба додержувати таких правил:

Прийменники

1. Прийменники ніколи не міняються на письмі перед глухими приголосними дальшого слова: *з поля, з хати, із тобою, без потреби* і т. ін. (як і *з дому*...)

з—с

2. Приросток **з-** (або **із-** див. § 10, примітка) перед глухими приголосними **к, п, т, ф, х** змінюється на **с**: *сказати, спитати, стулити, схил, сходити, сформувати, сфотографувати* і т. ін. Перед усіма іншими приголосними приросток **з-** (**із**) не змінюється: *збавити, звести, зворушити, зсадити, зщулитись* і т. ін.

РОЗ-, БЕЗ- та інші

3. Приростки — **роз-, без-, від-, над-, об-** і всі інші перед глухими приголосними ніколи не змінюють **з** на **с**, **д** на **т** і т. ін.: *безпомилковий, безпечний, безкорисний, розказати, розформувати, відти, відси, відки, відтіля, відсіля, відтинати* і т. ін.

Примітка. У літературній мові вживається прийменник — приросток **від** і **од**, але **від** переважно.

Складені прийменники

4. Складені прийменники пишуться вкупі: *поза, поміж, посеред, задля, заради, споміж, спосеред* і т. ін.

ПРЕ-, ПРИ-, ПРІ-

5. Не слід плутати приростків **пре-** і **при-**: **пре**-вживається тільки на означення високого ступеня і то не тільки в прикметниках, а й в іменниках: *прегарний, прехороший* і т. ін. (але *пристаркуватий, пригорок* і т. ін.).

Приросток **прі-** (з **про-**, див. § 7) уживається в словах: *прірва, прізвище*, і його не слід плутати з **при-**: *приємний, сприяти, приязнь* і т. ін.

Апостроф після приростків

6. Після приростків, що кінчаються на приголосний, перед йотованими голосними **я, ю, є, ї** ставиться апостроф: *зв'язатися, об'єднати, від'їхати* і т. ін., але: *зокрема, зорганізувати, розорати, зекономити* і т. ін.

Щодо чергування **у—в**, то див. § 10.

В. Правопис наростків

(іменникових, прикметникових, дієслівних)

-АЛЬНИЙ і т. ін.

§ 20. 1. Наростки **-альний, -ильний, -їльний** (**-альник, -ільник, -альність**...) пишуться з **ь**: *відповідальний, подавальний, спальний, огрівальний, ідеальний, соціальний, офіціальний, принципіальний, матеріальний, гострильний, полільник* і т. ін. Пор. іще § 14.

Примітка. У кількох словах з наростками **-ално, -илно** **ь** не пишеться: *держално, пужално*.

-ЕВИЙ, -ОВИЙ

2. Прикметниковий наросток **-евий** (**-євий**) уживається при м'яких основах (також після **ж, ч, ш, щ**), коли на **е** (**є**) падає наголос: *тижневий, сажневий, місцевий, життєвий, почуттєвий, рожевий, грушевий* і т. ін., коли є наголос на іншому складі, то після таких приголосних **-овий** (**-йовий**): *дощовий, життьовий, польовий, гайовий, крайовий, бойовий* і т. ін.

-ЕНИЙ у дієприкметниках

3. Наросток **-ений, -єний** (з **е, є**) вживається завсіди в дієприкметниках, коли вони утворені з інфінітивів з приголосним, **-и** (**-ї**) або **-ну** — перед закінченням **-ти**: *нести — несений, ловити — ловлений, загорнути — загорнений* і т. ін. Щодо неподвоєння **н**, то див. § 18, увага.

-ЕНКО (-ЄНКО) -ЕНЬКО (-ЄНЬКО)

4. Треба розрізняти наросток **-енко** (**-єнко**) в прізвищах від зменшувальних наростків **-енько, -єнько**: *Коваленко, Шевченко, Науменко, Бондаренко* і т. ін., але *коничéнько, рученька, Гордієнько, Івасенько* (пор. прізвище *Гордієнко, Івасенко*) і т. ін. Пор. іще § 15, увага 3 та § 16.

-ЕННИЙ

5. Див. § 18—1. г).

-ЕННЯ

6. Див. § 7—1 г).

-ЕНЯ, -ЄНЯ 7. На означення дітей, молодих тварин і взагалі малих речей уживається наросток *-еня, -єня* (з **е, є**, а не **и, і**): *левеня́, кошеня́, вовченя́, оченя́та, маленя́та, рученя́та, ноженя́та* і т. ін.

-ЕНЬ 8. У наростку -ень е випадає: *пе́рстень (пе́рсня), бе́резень (бе́резня), тра́вень, бла́зень* і т. ін.

-ЕРО 9. У збірних числівниках наросток -е́ро (з **е**, а не **и**): *се́меро, п’я́теро, одина́дцятеро* і т. ін.

-ЕСЕНЬКИЙ, -ІСІНЬКИЙ 10. Для зменшення прикметників уживається наросток **-есенький**: *біле́сенький* і т. ін., наросток же **-ісінький** вказує на найвищий ступінь прикмети: *білі́сінький* (зовсім білий).

-ЕЦЬ, -ЄЦЬ 11. Див. § 14.

-ЕЧКА, -ЕЧКО, -ЕЧОК (-ЄЧКА, -ЄЧКО, -ЄЧОК) 12. Щодо цих наростків зменшено-пестливих слів, то, поперше, їх не слід плутати з наростками -ичка, -ичок: ці останні бувають тільки при словах з наростками -иця, -ик: *ву́лиця — ву́личка, па́лиця — па́личка, ко́ник — ко́ничок* і т. ін. В інших випадках з е: *кни́жечка, поду́шечка, круже́чок, міше́чок, копі́єчка* і т. ін., отже, після ж, ч, ш, щ й тут не -очок, а -ечок (-єчок).

Але *пеньо́к — пеньо́чок.*

-ИВО 13. Для збірного означення матерії чи матеріалу вживається **-иво**: *ме́ливо, пе́чиво, пря́диво, ку́риво, па́ливо, пле́тиво, мере́живо* і т. ін.

-ИК 14. У зменшених іменниках пишеться наросток **-ик**, а не **-ік** і не **-ек**: *ко́ник, во́зик, хло́пчик, во́лик, ву́лик* і т. ін. (а також у вивідних словах: *трику́тник* від *трику́тний* тощо).

-ИЛНО 15. Див. -ално.

-ИЛЬНИЙ 16. Див. -альний.

-ИН, -ЇН 17. У присвійних прикметниках не пишеться ін (-іне, -іна), а тільки **-ин** (-ине, -ина), а після голосної **-їн** (-їне, -їна): *На́стин (На́стя), Мару́син (Мару́ся), Га́лин (Га́ля), Ната́лин (Ната́ля), ня́нин (ня́ня), Ра́їн (Ра́я)* і т. ін.

Увага. Звуки **г, к, х** перед наростком **-ин** заміняються на ж, ч, ш: *Ольга — Ольжин, Лука́ — Лучин* і т. ін.

-ИНИЙ, -ЇНИЙ 18. У прикметниках, що показують приналежність, відношення або походження речі, наросток **-иний, -їний** (з одним н): *горобúний, орлúний, солов’ї́ний* і т. ін.

-ИННЯ, -ІННЯ 19. Не слід змішувати наростки **-иння** в словах збірного значення, утворених від іменників, з наростком **-іння** (**-ення**),

що вживається здебільшого у віддієслівних іменниках: *бобовúння, картоплúння, бурячúння, гарбузúння, квасолúння, гороховúння, ластовúння* і т. ін., тільки *волосі́ння.*

Але *ході́ння* (*ходúти*), *носі́ння* (*носúти*) і т. ін., див. § 7.

-ИСЬКО (-ЇСЬКО), -ИЩЕ 20. У наростках -исько (-їсько) та **-ище** (**-їще**) пишеться и (після голосних **ї**), а не **і**, е: *хлопчúсько, о́гнище, стано́вище* і т. ін. Щодо **ь**, то див. § 14.

-ИЦЯ, -ЦЯ 21. Іменники з наростком **-иця** (**-ця**) належать до м’якої відміни; *го́рлиця, го́рлиці* і т. ін., див. § 22.

-ИЧНИЙ, -ІЧНИЙ 22. У запозичених словах уживається наросток -ичний, **-ічний** на загальних правилах: *медúчний, академі́чний* і т. ін.

-ІВ, -ЇВ, -ІВНА 23. **і** (**ї**) в присвійних прикметникових наростках **-ів** (**-їв**) чергується з **о** і **е** (**є**) у відкритих складах: у твердих основах з **о**, у м’яких і мішаних (див. § 58а) з **є** (е), напр.: *Петрі́в — Петро́ве, Петро́вого... Василі́в — Василе́ва, Василе́вої... ковалі́в — ковале́ва...* і т. ін. Аналогічне чергування **і** (**ї**) з **о** або (**є**) маємо і в прізвищах та в географічних назвах: *Па́нів — Па́нова — Па́нову... Яцкі́в — Яцко́ва, Воронькі́в — з Воронько́ва... Ка́нів — з Ка́нева* і т. ін. Див. § 23, примітка 4.

У власних назвах людей „по батькові“ при чоловічих іменах перед наростком **-ич** завсіди пишеться -ов (не тільки з **-ов**, а й з **-ев-**): *Петро́вич, Юрович, Ігорович, Ка́рпович, Ла́зарович, Васúльович, Віта́льович, Олексі́йович, Сергі́йович, Лука́шович* і т. ін., при жіночих же перед наростком **-на** завсіди **-ів-** (**-їв-**): *Петрі́вна, Миха́йлівна, Мака́рівна, Васúлівна, Микола́ївна, Сергі́ївна, Лукаші́вна,* і т. ін.

Від таких імен, як *Які́в, Ілля́, Лука́, Са́ва, Хома́, Микúта,* відповіді „по батькові“ будуть: *Якович* (і *Яковлевич*), *Іллі́ч* (але *Ленін — Ільї́ч*), *Луко́вич* (і *Лукúч*), *Са́вович* (і *Са́вич*), *Хо́мович* (і *Хомúч*), *Микúтович* і т. ін. *Які́вна* (і *Яковлі́вна*), *Хомі́вна, Іллі́вна, Лукі́вна, Са́вівна, Микúтівна* і т. ін.[1]

-ІНЬ 24. У наростку **-інь**, у відкритому складі, **і** замінюється на е: *гре́бінь, гре́беня, ячмі́нь — ячме́нем, сту́пінь — сту́пеня, про́мінь — про́меня, ка́мінь — ка́меневі, ко́рінь — ко́реня* і т. ін., як і у вивідних словах: *камени́стий, каменю́ка, промени́стий* і т. ін., крім зменшених на **-інець** — див. § 7. Див. іще **-ння.**

---

[1] Імена по батькові рівнобіжно вживаються залежно від рівнобіжних імен власних: *Костянти́нович* від *Костянти́н, Ко́стьович* від *Кость, Микола́йович* від *Микола́й, Мико́лович* від *Мико́ла* і т. ін.

-іший, -ший 25. У 2-му ступені прикметників пишеться -іший (а не -ійший): *старíший, милíший, добрíший, веселíший, сильнíший, гарячíший* і т. ін.

Про -ший після приголосних (-дший -тший) і т. ін. див. § 16.

-їн 26. Див. — **ин.**

-їний 27. Див. — иний.

-їще 28. Див. — исько.

-ння 29. Див. § **18.**

-ова, -ува 30. Наросток **-ова** в українській мові зберігається лише тоді, коли наголос падає на **о**, без наголосу ж переходить в **-ува-** (**-юва-**):

а) *купувáти, купувáв... — купóваний, викупóвувати..., малювáти, малювáли... — мальóваний, вимальóвувати..., воювáти, воювáв... — завойóваний, завойóвувати..., — забудóваний — перебудóваний...*

Також у корені: *охóплювати, клювáти, кувáти* (хоч *ковáль, ковáдло*), але *ховáти.*

б) *друкувáння, панувáння, дарувáння, вивéршування, налáгоджування, воювáння, вихóвування, перемальóвування, завойóвування, малювáння, будувáння, мурувáння, риштувáння* і т. ін., але також на ознаку наслідку дії (рідко вживані) — *риштóвання, угрупóвання, устаткóвання* і т. ін.

Примітка. У дієсловах іншомовного походження, зокрема з німецької мови на -ieren перед наростком -ува-, -юва- (-ова-) майже ніколи не буває наростка -ір- (-ир-): *формувáти (сформóваний), формулювáти (сформульóваний), адресувáти, реєструвáти, анулювáти, протоколювáти, інструктувáти, ігнорувáти, маскувáти, коментувáти* і баг. ін. Але *лавірувати, командирувати...*

-уватий, -оватий в) *сивувáтий (сивувáтість), рудувáтий, винувáтий, забýдькуватий* і т. ін., але *стовбóватий, плискóватий* і т. ін.,

-овитий 31. У цьому наростку завжди **о**: *сумовúтий, соковúтий.*

-ович 32. Див.— **ів.**

-ок 33. Після приголосних уживається наросток -ок (не -ек), отже й після **ж, ч, ш, щ** — : *острíшок, сніжóк* і т. ін. Пор. іще **-ечок.**

-тель 34. У наростку -тель завжди **е** (а не **и**): *учúтель, виховáтель.*

Правопис складених слів

§ 21. 1. Коли перша частина складеного слова п р и к м е т н и к, то сполучний звук буде **о**, а тому пишеться: *червонопрáпорець, синьоóкий, задньопіднебінний, передньоязикóвий, першорядний, робітнúчо-селянський* і т. ін.

У в а г а: З цим не слід плутати таких складених слів, де в першій частині 2-й ступінь прислівника з **е**: *вищезгáданий, нижчепідпúсаний* і т. ін.

2. Коли перша частина складеного слова і м е н н и к, то сполучним звуком буває:

а) після твердих приголосних і шиплячих **ж, ч, ш, щ** звук **о**: *пароплáв, тисячолíття, кожом'яка* і т. ін., але *очевúдний, очевúдячки;*

б) після **й** та подвоєних м'яких приголосних **є**: *краєвúд, краєзнáвство, життєпис, життєздáтний* і т. ін.;

в) після інших приголосних у м'яких основах іменників почасти **є** (головним чином після **л, р, ц**), почасти **о**: *землемíр, землетрýс, мореплáвець, працездáтний* та ін., але *конóв'язь, костогрúз* і т. ін.;

3. Коли перша частина складеного слова ч и с л і в н и к, то:

а) У словах із числівниками **один, два** сполучним звуком буває **о**: *одноповерхóвий, однодéнний, двонóгий, двоаршúнний* і т. ін.

б) У словах із числівником **три, чотири**, а також із тими, що в род. відмінку можуть мати **и**, сполучним звуком буває **и**: *тринóги, триніжок, трипíлля, трикýтник, чотирискладóвий, семирíчка, тридцятилíтній* і т. ін.

4. Приросток **межи** — у складених словах не змінюється: *межигір'я, межигірець, межирíччя* і т. ін.; *міжнарóдний* і т. ін. — **приросток між.**

Щодо інших приростків, то див. § 19.

Щодо риски (-) в складених словах, то див. розділ V § 99.

Правопис скорочених назв (абревіатур)

1. а) Часткові (поскладові) скорочення від власних назв пишуться з великої літери: *Донбáс, Дніпростáль; Уралмашзавóд, Раднаркóм, Наркомзéм, Комінтéрн...*

б) Часткові скорочення від загальних назв пишуться з малої літери: *міськрáда, колгóсп, ревкомíсія, медінститýт, облвиконкóм, райземвíдділ, наркóм.*

2. Скорочення з початкових літер (ініціальні) від назв власних і загальних пишуться великими літерами: *СРСР, ХТЗ, МТС, ЗРК.*

Примітка. Скорочення з початкових літер від загальних імен, що вимовляються як звичайні слова (без вставних звуків), пишуться малими літерами: *виш, витиш, загс*; комбіновані скорочення пишуться комбіновано: *РайЗУ...*

II. ПРАВОПИС ЗАКІНЧЕНЬ ВІДМІНЮВАНИХ СЛІВ

ІМЕННИК

§ 22. За характером відмінкових закінчень всі іменники можна поділити на **4 відміни:**

I відміна: а) слова чоловічого роду на твердий і м'який приголосний, наприклад *заво́д, робітни́к, пролета́р, ма́йстер, това́риш, ве́летень, край;*
б) слова середнього роду: *мі́сто, га́сло, мо́ре, пріз́вище, знання́* і подібні.

II відміна: Слова жіночого роду на **-а, -я:** *маши́на, фа́брика, пра́ця, па́ртія.*

III відміна: Слова жіночого роду на приголосний звук (твердий чи м'який): *ніч, річ, мо́лодь, вість* і подібні.

Примітка. Також — слово *ма́ти.*

IV відміна: Слова середнього роду на **-я** (з наростком **-ят**) і слова на **-а** (**-ат**), **-я** (**-ен**): *хлоп'я́ (хлоп'я́ти), дівча́ (дівча́ти), колі́ща́ (колі́ща́ти), ім'я́ (і́мени).*

Іменники в межах відмін поділяються на групи (див. нижче).

I ВІДМІНА

До I відміни належать такі групи іменників чоловічого роду і середнього роду.

1. Тверда група

Чоловічий рід

I. Тверда група, чолов. рід — 1. Іменники чоловічого роду на твердий приголосний (крім **ж, ч, ш, щ, дж**), себто такі, як *уда́рник, темп, у́спіх, пала́ц, шофе́р* і подібні.

2. Імен. ч. р. на **-о**, як *Петро́, ба́тько* і под.

Середній рід

Середній рід — Імен. на **-о** (**-ло, -ко, -хо** і т. д.): *га́сло, залі́зо, ті́сто, село́, переве́сло...*

2. М'яка група

Чоловічий рід

М'яка група Чоловічий рід — 1. Імен. ч. р. на м'який приголосний (**-дь, -зь, -ль, -ць**) та частина слів на **р**, тобто такі, як *учи́тель, ве́летень, ле́нінець, боє́ць, шахта́р, то́кар...*

2. Імен. ч. р. на **-й:** *край, врожа́й, звича́й, носі́й, травості́й...*

Середній рід

Середній рід — 1. Імен. на **-е** (**-ре, -ле, -це...**) *мо́ре, по́ле, мі́сце.*

2. Імен. на **-я** (без наростків **-ят, -ат, -ен**) переважно з подвоєнням приголосного: *завда́ння, змага́ння, знаря́ддя, здоро́в'я, життя́, ли́стя, обли́ччя, пі́р'я, по́лум'я* і т. д.

3. Мішана група

Чоловічий рід

Мішана група Чоловічий рід — Іменники на шиплячий звук (**ж, ч, ш, щ**) та частина іменників чолов. роду на **-р:** *маля́р, тесля́р, ванта́ж, сто́рож, ткач, слуха́ч, това́риш, дощ* і поді́б.

Середній рід

Середній рід — Іменники на **-же, -че, -ще,** себто **-е** з попереднім шиплячим звуком: *ло́же, плече́, я́вище...*

Примітка. Слова середнього роду на **-жо, -чо, -що** належать до твердої групи, напр. *Са́нчо, леда́що* і т. д.

УВАГА ДО ВІДМІНЮВАННЯ ІМЕННИКІВ НА -Р

Іменники чоловічого роду на **-р** належать до всіх трьох груп.

Іменники на -Р — **Тверда група.** Іменники на **-р** без наростків: *дар, нава́р, мир, центр, шнур, мур;* також — *папі́р, двір, ко́мір; шофе́р, ма́йстер, монте́р, но́мер...; тра́ктор, дире́ктор, профе́сор, акто́р...; команди́р, бригади́р, каси́р...; гекта́р, семіна́р, комуна́р...;* іншомовні слова на **-яр** — *футля́р,* іменники на **-яр** з наголосом не на останньому складі: *сто́ляр, му́ляр.*

М'яка група. Іменники переважно з наростками -ар, -ир: *шахтáр*, *друкáр*, *пролетáр*, *секретáр*, *інвентáр*, *проводи́р* і подібні.

Мішана група. Іменники з наростком -яр (звичайно назви професій): *вапня́р*, *вугля́р*, *газетя́р*, *повістя́р*, *тесля́р*.

II ВІДМІНА

II Відміна До II відміни належать такі групи іменників жіночого роду (і кілька чоловічого роду тих самих закінчень).

1. Тверда група

1. Тверда група Імен. жін. р. на -а (крім **-жа, -ча**, -ша, -ща): *перемóга*, *п'ятирíчка*, *маши́на*, *фáбрика*, *сівбá*, *кукурýдза*...

Примітка. Сюди належать імен. чол. і спільного (чол. і жін.) роду, як *стáроста*, *головá*, *дружи́на*...

2. М'яка група

2. М'яка група Імен. жін. р. на **-я**, як *робітни́ця*, *прáця*, *друкáрня*, *стаття́*, *бýря*, *кампáнія*, *надíя*, *пáртія*...

Примітка. Сюди ж належать і слова чол. і спільного роду типу *суддя́* тощо.

3. Мішана група

3. Мішана група Імен. жін. р. на **-жа**, -ча, -ша, -ща: *межá*, *ї́жа*, *ти́сяча*, *задáча*, *плóща*, *гýща*, *кáша* і т. д.

III ВІДМІНА

III Відміна До III. відміни належать імен. жіночого р. з приголосним на кінці: *зýстріч*, *піч*, *ніч*, *пóдорож*, *рóзкіш*, *міць*, *мóлодь*, *вість*, *óбласть*, *я́кість*, *чверть*, *дерть*, *твар* і т. д.

Примітка. Сюди ж належить слово — *мáти*.

IV ВІДМІНА

IV Відміна До IV відміни належать: імен. середнього р. на -а, -я (з наростками -ят, -ат, -ен): *колíщá* (*коліщ-áт-и*), *дівчá*, *гуся́* (*гус-я́т-и*), *теля́*, *ім'я́* (*ім-ен-и*).

Уваги до окремих відмінків

I ВІДМІНА

Однина

Родовий відмінок[1]

§ 23. У родовому відмінку однини іменники 1-ої відміни мають закінчення -а (-я) -у (-ю).

1. -а (-я) мають: **-А, -Я**

а) Усі без винятку іменники середнього р. цієї відміни — -а в твердій і мішаній групах і **-я** в м'якій групі: *мíста*, *селá*, *гáсла*, *прíзвища*, *мóря*, *пóля*, *знання́*, *знаря́ддя*...

б) Іменники чол. р. цієї відміни -а в твердій і мішаній групах, -я в м'якій групі, коли вони означають точно окреслені предмети, назви мір: *робітникá*, *шахтаря́*, *промóвця*, *студéнта*, *трáктора*, *гвинтá*, *áтома*, *димаря́*, *автомобíля*, *олівця́*, *Морóза* (прізвище); *мéтра*, *грáма*, *сíчня*, *листопáда*, *ти́жня*, *мíсяця*, але *рóку*, *áкта* (в значенні окремого документа); а також *тóма*, *відмíнка*, *рáдіуса*, *сéктора* та ін.

2. -у (-ю) мають: Ім. чол. р., коли вони означають масу і матеріал, збірні предмети, явища, поняття: *ячмéню*, *цýкру*, *снíгу*, *льóду*, *вогню́*, *лíсу*, *бóру*; *дощý*, *грóму*, *морóзу* (але *Морóза*); *почи́ну*, *анáлізу*, *ремóнту*, *зáходу*, *áкту* (в значенні акції, дії), *пóділу*, *сну*, *нáстрою*, *стáну*, *гнíву*, *зáпаху*, *звичáю*, *пóбуту*, *змíсту*, *сти́лю*, *ýспіху*, *прогрéсу*; а також *колгóспу*, *плéнуму*, *акти́ву*, *колекти́ву*, *ýряду*, *комісаріáту*, *штáбу*, *Наркомóсу*, *Раднаркóму* і под. **-У, -Ю**

Примітка 1. -а (-я) або -у (-ю) вживаються в тих самих іменниках (п. 2. див. вище) залежно від значення: *кáменя* — *кáменю*; *листá* — *ли́сту*; *папéра* — *папéру*; *áкта* — *áкту*; *апарáта* — *апарáту* і т. д. **-У (-Ю) та -А (-Я)**

2. Є ряд іменників, що мають паралельні форми (без відтінків у значенні): *сти́ду* — *стидá*, *мóсту* — *мостá*, іноді з відтінками у значенні: *стóлу* — *столá*.

[1] Назви відм. див. вище § 22.

Таблиця відмін і зразки відмінювання іменників

Перша відміна

Відмінки	Тверда група		М'яка група			Мішана група	
	Однина		**Однина**			**Однина**	
Н.	*робітник*	*міст - о*	*учитель*	*край*	*місц - е*	*товариш*	*прізвищ - е*
Р.	*робітник - а*	*міст - а*	*учител - я*	*кра - ю*	*місц - я*	*товариш - а*	*прізвищ - а*
Д.	*робітник - ові*	*міст - у*	*учител - еві*	*кра - єві*	*місц - ю*	*товариш - еві*	*прізвищ - у*
Зн.	*робітник - а*	*міст - о*	*учител - я*	*край*	*місц - е*	*товариш - а*	*прізвищ - е*
Ор.	*робітник - ом*	*міст - ом*	*учител - ем*	*кра - єм*	*місц - ем*	*товариш - ем*	*прізвищ - ем*
М.	*робітник - ові (-у)*	*у міст - і*	*вчител - еві (- і)*	*кра - ї (-ю).*	*місц - і*	*товариш - еві*	*прізвищ - і*
	Множина		**Множина**			**Множина**	
Н.	*робітник - и*	*міст - а*	*учител - і*	*кра - ї*	*місц - я*	*товариш - і*	*прізвищ - а*
Р.	*робітник - ів*	*міст*	*учител - ів*	*кра - їв*	*місц - ь*	*товариш - ів*	*прізвищ*
Д.	*робітник - ам*	*міст - ам*	*учител - ям*	*кра - ям*	*місц - ям*	*товариш - ам*	*прізвищ - ам*
Зн.	*робітник - ів*	*міст - а*	*учител - ів*	*кра - ї*	*місц - я*	*товариш - ів*	*прізвищ - а*
Ор.	*робітник - ами*	*міст - ами*	*учител - ями*	*кра - ями*	*місц - ями*	*товариш - ами*	*прізвищ - ами*
М.	*робітник - ах*	*міст - ах*	*учител - ях*	*кра - ях*	*місц - ях*	*товариш - ах*	*прізвищ - ах*

Друга відміна

Відмінки	Тверда група	М'яка група		Мішана група
	Однина	**Однина**		**Однина**
Н.	*фабрик - а*	*робітниц - я*	*наді - я*	*площ - а*
Р.	*фабрик - и*	*робітниц - і*	*наді - ї*	*площ - і*
Д.	*фабриц - і*	*робітниц - і*	*наді - ї*	*площ - і*
Зн.	*фабрик - у*	*робітниц - ю*	*наді - ю*	*площ - у*
Ор.	*фабрик - ою*	*робітниц - ею*	*наді - єю*	*площ - ею*
М.	*на фабриц - і*	*робітниц - і*	*наді - ї*	*площ - і*
	Множина	**Множина**		**Множина**
Н.	*фабрик - и*	*робітниц - і*	*наді - ї*	*площ - і*
Р.	*фабрик*	*робітниц - ь*	*наді - й*	*площ*
Д.	*фабрик - ам*	*робітниц - ям*	*наді - ям*	*площ - ам*
Зн.	*фабрик - и*	*робітниц - ь*	*наді - ї*	*площ - і*
Ор.	*фабрик - ами*	*робітниц - ями*	*наді - ями*	*площ - ами*
М.	*фабрик - ах*	*робітниц - ях*	*наді - ях*	*площ - ах*

Третя відміна

Відмінки			
	Однина		
Н.	*вість*	*тінь*	*подорож*
Р.	*віст - і*	*тін - і*	*подорож - і*
Д.	*віст - і*	*тін - і*	*подорож - і*
Зн	*вість*	*тінь*	*подорож*
Ор.	*віст - ю*	*тінн - ю*	*подорожж - ю*
М.	*віст - і*	*тін - і*	*подорож - і*
	Множина		
Н.	*віст - і*	*тін - і*	*подорож - і*
Р.	*віст - ей*	*тін - ей*	*подорож - ей*
Д.	*віст - ям*	*тін - ям*	*подорож - ам*
Зн.	*віст - і*	*тін - і*	*подорож - і*
Ор.	*віст - ями*	*тін - ями*	*подорож - ами*
М.	*віст - ях*	*тін - ях*	*подорож - ах*

Четверта відміна

Відмінки		
	Однина	
Н.	*курч - а*	*ім'я*
Р.	*курч - ат - и*	*ім - ен - и*
Д.	*курч - ат - і*	*ім - ен - і*
Зн.	*курч - а*	*ім'я*
Ор.	*курч - ам*	*ім'ям*
М.	*курч - ат - і*	*ім - ен - і*
	Множина	
Н.	*курч - ат - а*	*ім - ен - а*
Р.	*курч - ат*	*ім - ен*
Д.	*курч - ат - ам*	*ім - ен - ам*
Зн.	*курч - ат - а*	*ім - ен - а*
Ор.	*курч - ат - ами*	*ім - ен - ами*
М.	*курч - ат - ах*	*ім - ен - ах*

3. Так само іменники — назви місцевостей в родовому однині мають то **-у, -ю**, то **а, -я**: *стéпу, лýгу, горóду, майдáну, я́ру*, але *бéрега, горбá, кря́жа*; зменшені форми звичайно тільки **-а (я)**: *ліскá, ставкá, садкá, майдáнчика, горóдця.*

Географічні назви здебільшого мають закінчення **-а, -я**: *Хáркова, Псковá, Сарáтова, Тéтерева, Мéдвина, Тульчинá, Козельця́, Дінця́, Дніпропетрóвська, Херсóна, Ленінгрáда, Берліна, Лóндона, Нью-Йóрка, Пари́жа, Донбáса, Казахстáна, Урáла, Туркестáна*, та ін., але *Сибíру, Кри́му, Дунáю.*

Давальний відмінок

-ові (-еві, -єві)

§ 24. У давальному відмінку однини іменники 1-ої відміни мають закінчення: **-ові, -еві, -у (-ю).**

1) **-ові (-еві, -єві)** як основну форму поруч із рідшою формою на **-у (-ю)** мають а) майже всі іменники чол. роду (**-ові** у твердій групі, **-еві** у м'якій і мішаній групах): *удáрникові, Петрóві, Михáйлові, піонéрові, дирéкторові, вéлетневі, лéнінцеві, крáєві, носíєві, шахтарéві, секретарéві.*

б) Зрідка іменники середнього роду переважно твердої групи з наростком **-к(о)**: *дитя́ткові, немовля́ткові...*

2) **-у (-ю)** мають:

а) Майже всі іменники середнього р. цієї відміни, крім згаданих вище в § 22 (б), мають **-у** в твердій і мішаній групах, **-ю** у м'якій групі: *місту, гáслу, селý, прíзвищу, обли́ччю, знанню́, знаря́ддю, свя́ту, сéрцю, сóнцю...*

б) Усі іменники чол. р. з закінченням — **-ів (-їв)**, **-ов** у називному відмінку: *Хáрків — Хáркову, Ки́їв — Ки́єву, Львів — Львóву, Воробйóв — Воробйóву, óстрову...*

Знахідний відмінок

§ 25. У знахідному відмінку однини іменники цієї відміни мають закінчення **-а, -я** або вживаються у формі називного відмінка.

Знах. відм. = род. відм.

1) **-а (-я)** цебто однаково з формою родового відмінка мають усі іменники чол. р. цієї відміни, коли вони означають істоти: *будівникá, доповíдача, коня́, хлóпця.*

Примітка. Таке закінчення поруч з формою однаковою з називним відмінком можуть мати інколи і деякі інші іменники, наприклад: *трáктор(а), комбáйн(а), плýг(а), дýб(а), стол(á), карбóванц(я), димар(я́), áкт(а), лист(á), декрéт(а).*

Знахідн. в. = наз. в.

2) Всі інші іменники чоловічого й середнього роду у знахідному відмінку мають ту саму форму, що і в називному: *комісаріáт, колекти́в, ячмíнь, стиль, стіл, сон, лист, міст, буди́нок, декрéт, áкт, місто, місце, селó.*

Орудний відмінок

-ом -ем, (-єм)

§ 26. В орудному відмінку однини іменники цієї відміни мають закінчення **-ом, -ем (-єм)** і **-ям.**

1) **ом** мають усі іменники чол. та середнього роду тверді, **-ем** (після голосних **-єм**) усі мішані і м'які іменники чол. і середнього р., крім іменників середнього р., що кінчаються на **-я** (*обли́ччя, ли́стя*): *удáрником, тéмпом, монтéром, містом, гáслом, селóм, товáришем, слухачéм, газетярéм, секретарéм, вуглярéм, тягарéм, плечéм, я́вищем, прíзвищем, вéлетнем, бійцéм, врожáєм, місцем, мóрем...*

-ям

2) **-ям** мають усі іменники середнього роду безнаросткові на **-я**: *знання́м, змагáнням, життя́м, знаря́ддям.*

Місцевий відмінок

-ові, -еві (-єві)

§ 27. У місцевому відмінку однини цієї відміни іменники мають закінчення: **-ові (-еві, -єві), -у (-ю), і (-ї).**

1) **-ові (-еві, -єві)** мають іменники:

а) Чол. р. переважно — назви живих істот: *на робітникóві, на брáтові, на товáришеві, на газетярéві...*

б) Середнього роду з наростком **-к-**: *на дитя́ткові, теля́ткові...*

-у

2) **-у** мають іменники:

а) чоловічого і середнього р. тверді переважно з наростком **-к- (-ик, -ок, -ак, -ко...)**: *у гуртку́, у буди́нку, у підраху́нку, у мішку́, на дóщику, у місячнику, на літаку́, у держаку́, на ліжку, у вíйську.*

б) Деякі інші іменники чол. р. (переважно з наголосом на кінці у місцевому відмінку): *у степу́, на шляху́, на льоду́, на сніґу́, у соку́, у полку́...*

-і

3) **-і** мають:

а) Іменники чол. р. переважно без наростків: *на порóзі, на пóверсі, на бéрезі, на місяці, в зу́бі, на гру́нті, на стовпí, у листí, в áкті, у цéнтрі, в декрéті, в тéмпі, в штáбі, в ремóнті.*

б) Іменники середнього роду тверді (без наростка -к; див. вище 22, а): *на селí, у місті, у гáслі, у слóві, на письмí,*

у пальті; також іменники середнього р. мішаної та м'якої групи: *на мі́сті, у по́лі, у житті́, на плечі́, у стано́вищі, у прі́звищі.*

Примітка. Деякі іменники чол. роду мають паралельні форми: **-у (-ю) -і (-ї)**, наприклад: — *в гаю́ — в га́ї, в саду́ — в са́ді, на ставу́ — на ста́ві, на торгу́ — на то́рзі, в по́тягу — в по́тязі*; **-ові (-еві, -єві) -у**: *на робітнико́ві, на робітнику́, на виробнико́ві — на виробнику́, на това́ришеві — на това́ришу*; -ові (-еві, -єві) -і: *на коне́ві, на коні́* .., *в ру́хові, в ру́сі* та ін.

При прийменнику „по" звичайно вживається лише закінчення **-у (-ю)**: *по мі́сту, по селу́, по Дніпру́, по оліву́ю* (але: *у мі́сті, на мі́сці, на селі́, у Дніпрі́, в олівці́*).

Клична форма

-у **§ 28.** Деякі слова I відміни (переважно назви живих істот) мають окремі закінчення -у, -ю, -е в кличній формі:

1) **-у** мають імен. чол. р.:

а) з наростком **-ко, -ик** (-ук), **-ок**: *ба́тьку, уда́рнику, си́нку*...; б) з кінцевими **-ж, -ч, -ш, -щ**: *това́ришу*; в) окремі імен. з іншими закінченнями: *ді́ду, та́ту, си́ну*...

-ю 2) **-ю** мають імен. чол. р.:

а) м'які: *ве́летню, ле́нінцю, вчи́телю, кра́ю, шахта́рю, пролета́рю, секрета́рю.*

Примітка 1. Частина іменників чол. р. на **-ець** має кличну форму на -е: *моло́дче, хло́пче.*

-е Примітка 2. Імен. чол. р. на -р мішаної групи (тобто типу *тесля́р — тесляра́ — тесляре́м*...) мають закінчення -е: *тесля́ре, газетя́ре, повістя́ре* і т. д.

3) -е мають іменники чол. р.:

а) тверді, крім перелічених в цьому § 1) а, 1) б, 1) в.
б) Частина іменників на -ець (див. вище п. 2) примітка 1).
в) Імен. на **-р** мішаної групи (див. вище п. 3) примітка 2).

Імен. середнього р. (а також і імена типу *Жак, Джон, Джордж, Георг* та такі слова, як *містер, сер*...) кличної форми не мають.

Множина

Називний відмінок

§ 29. У називному відмінку множини 1-ої відміни іменники мають закінчення **-и, -і (-ї), -а (-я).**

1. **-и** мають: -и

Усі іменники чол. р. твердої групи (про те див. нижче): *робітники́, заво́ди, береги́, ліси́, горо́ди, селя́ни, громадя́ни, тата́ри, се́рби, болга́ри, комуна́ри, комі́сари, піоне́ри, інспекто́ри, футля́ри.*

2. -і (-ї) мають: -і (-ї)

а) усі іменники чол. р. м'якої і мішаної груп: *ве́летні, ле́нінці, ковалі́, ячмені́, краї́, проводирі́, лікарі́, ножі́, слухачі́, товариші́, теслярі́, секретарі́, пролетарі́.*

б) Із слів середнього роду: *о́чі* (о́ко), *пле́чі* (плече́).

3. -а мають: -а

а) усі іменники середнього роду твердої і мішаної групи: *міста́, га́сла, пе́ра, стреме́на, прі́звища, я́вища*...

б) Кілька іменників чол. р.: *ву́са* (*і вуси́*), *рука́ва і рукави́*), *грунта́, хліба́* (і *грунти́, хліби́* з іншим значенням).

Родовий відмінок

§ 30. У родовому відмінку множини іменники першої відміни мають закінчення -ів (-їв), чисту основу (відсутність закінчення), **-ей.**

1. **-ів (-їв)** мають: -ів (-їв)

а) майже всі іменники чол. роду (про іменники типу *селянин* див. нижче): *робітникі́в, сині́в, степі́в, звірі́в, на́сипів, пі́дписів, школярі́в, товаришів, дощі́в, косарі́в, днів, тракторі́в, се́рбів, болга́рів.*

б) Винятково іменники середнього роду: *прислі́в'їв, подві́р'їв, морі́в, полі́в.*

в) Іменники середнього роду мають форму: *обли́ч, знань, пита́нь, роздорі́ж, сто́впищ* (при рідко вживаних формах з *-ів* — з наголосом на кінці: *почуттів* та ін.).

2. Чисту основу мають:

а) майже всі інші іменники середнього роду: *слів, га́сел,* Чиста основа *мі́сць, ві́кон, прі́звищ, сердець* (частіше *серде́ць*), *озе́р, кіл* (*ко́ло*), *воло́кон, поло́тен, колі́с, джере́л, ві́дер, кі́лець, я́єць, сіл* (*село́*).

б) Іменники чол. р.:

1) цілком послідовно іменники з наростком: **-анин**: *селяни́н — селя́н, громадя́н*..., менш послідовно з наростком **-ин**: *тата́р* (-ів), *болга́р* (-ів).

2) Поодинокі іменники після числівників: *сім день* (і *днів*), *сто раз* (*разів*), але *разів сто*; *пара чобіт*.

-ЕЙ 3. -ей мають:

з іменників чол. р.: *ко́ней, гро́ше́й, госте́й*.
З іменників середнього р.: *оче́й, плече́й* (і *пліч*).

Давальний відмінок

§ 31. 1. З іменникових закінчень давального відмінка -ам, -ям іменники першої відміни мають:

-АМ 1. **-ам** — тверді і мішані чол. і середнього р.: *робітника́м, товариша́м, трактора́м, газетяра́м, міста́м, се́лам, прізвищам*.

-ЯМ 2. **-ям** — м'які чол. і середнього р: *пролетаря́м, коваля́м, шахтаря́м, місця́м, моря́м, змага́нням, обли́ччям*.

Знахідний відмінок

§ 32. У знахідному відмінку множини іменники вживаються або в формі називного множини або в формі родового множини, при чому:

Знах. в. = род. в. а) Імена і назви осіб мають форму знахідного відмінка = родовому відмінку: *робітникі́в, учителі́в, товаришів, піоне́рів*.

Знах. в. = род. в. і наз. в. б) Іменники — назви тварин поряд з формою = родовому відмінку мають інколи і форму називного відмінка: *ко́ней* (і *ко́ні*), *воліі́в* (і *воли́*).

Знах. в. = наз. в. в) Іменники, що не означають живих істот, вживаються у формі називного відмінка: *тра́ктори́, вантажі́, олівці́, міста́, се́ла*...

Орудний відмінок

§ 33. В орудному відмінку множини іменники мають закінчення — -ами (-ями), -ми.

-АМИ 1. -ами мають тверді і мішані іменники чол. і середнього р.: *робітника́ми, трактора́ми, товариша́ми, школяра́ми, міста́ми, прізвищами*.

-ЯМИ 2. -ями мають м'які іменники чол. і середнього р.: *коваля́ми, пролетаря́ми, шахтаря́ми, місця́ми, знаря́ддями, обли́ччями*.

-МИ 3. -ми (поруч звичайних форм на -ами, -ями) мають лише деякі поодинокі іменники:

Чоловічого роду: *кіньми, гістьми, грішми* (і *гроши́ма*), *чобітьми* тощо.

4. -има інколи вживається в словах: *очи́ма, плечи́ма ущи́ма* (і *вухами*). -ИМА

Місцевий відмінок

§ 34. У місцевому відмінку множини -ах, -ях вживається в тих самих випадках, що -ам, -ям у давальному множини: *на робітника́х, на пролетаря́х, на обли́ччях*... -АХ -ЯХ

II ВІДМІНА

Однина

Родовий відмінок[1]

§ 35. Іменники другої відміни в родовому відмінку мають закінчення -и, -і, -ї.

1. -и мають усі іменники твердої групи жін. р.: *маши́ни, фа́брики, п'ятирі́чки, перемо́ги, книжки́*. -И

2. -і, -ї мають усі іменники другої відміни м'якої і мішаної групи (-жа, -ча -ша, -ща): *пра́ці, бу́рі, робітни́ці, статті́, па́ртії, наді́ї, пло́щі, межі́*. -І (-Ї)

Давальний відмінок

§ 36. Іменники II відміни в дав. відм. мають закінчення -і, -ї: *маши́ні, фа́бриці, кни́жці, робітни́ці, п'ятирі́чці, статті́, наді́ї, па́ртії, пло́щі, межі́*. -І (-Ї)

Знахідний відмінок

§ 37. Іменники II відміни мають у знах. від. -у для твердої і мішаної груп, -ю для м'якої: *фа́брику, маши́ну, п'ятирі́чку, пло́щу, межу́, робітни́цю, статтю́, па́ртію, наді́ю, бу́рю*, також *ста́росту, го́лову, суддю́*... -У (-Ю)

Орудний відмінок

§ 38. В орудн. відмін. однини іменники цієї відм. мають закінчення -ою (для твердих), -ею (для м'яких і мішаних), -єю (після голосного звука): *маши́ною, фа́брикою*, -ОЮ (-ЕЮ, -ЄЮ)

[1] Називн. відм. див. вище § 22.

п'ятирічкою, робітницею, статтею, площею, межею, надією, партією, колективізацією.

Місцевий відмінок

-І (Ї) § 39. У місцевому відмінку однини іменники другої відміни мають закінчення -і, -ї (після голосного): *на машині, фабриці, у п'ятирічці, на площі, у їжі, на межі, у статті, робітниці, надії, партії.*

Клична форма

§ 40. Клична форма цієї відміни має закінчення: -о, -е, -є, -ю.

-О 1. -о мають тверді іменники жін. р.: *Ганно, сестро...*

-Е (-Є) 2. -е (-є) мають м'які і мішані іменники жін. р.: *Катре, земле, Надіє.*

-Ю 3. -ю мають деякі пестливі іменники жін. р.: *доню, матусю, Галинцю, Марусю (і Марусе)...*

Множина

Називний відмінок

-И (-І, -Ї) § 41. У називному відмінку множини іменники другої відміни мають закінчення -и (для твердої групи), -і (для м'якої і мішаної груп), -ї (після голосного звука): *машини, фабрики, п'ятирічки, площі, робітниці, надії*, також чолов. і спільного роду: *старости, судді...*

Родовий відмінок

Род. в. § 42. У родов. відм. множини іменники другої відміни мають закінчення -ей, -ів або закінчуються на чисту основу:

Чиста основа 1. Чисту основу мають іменники жін. р. твердої, мішаної і м'якої групи: *фабрик, машин, доріг, бур, шкіл, площ, меж, робітниць, назв, книжок, мітел, воєн, ігор, іскор.*

-ЕЙ 2. -ей мають кілька іменників жін. р. на -а, -я: *статей (і статтів), свиней, мишей.*

-ІВ 3. -ів мають:

деякі іменники чолов. і спільного роду, напр., *суддів* тощо.

Давальний відмінок

§ 43. Всі іменники другої відміни мають у дав. відмінку множини закінчення -ам, -ям.

1. -ам мають іменники жін. р. твердої і мішаної груп: *машинам, фабрикам, площам, межам.* -АМ

2. -ям мають іменники жін. р. м'які: *робітницям, бурям, статтям, надіям.* -ЯМ

Знахідний відмінок

§ 44. У знахід. відм. множини іменники другої відміни мають або форму = називному множини, або форму = родовому множини (а то й обидві форми) так само, як і іменники чол. роду І-ої відміни. Приклади: *фабрики, машини, межі, площі, вулиці, друкарні*; назви живих істот: *свиней — свині, корів — корови*; для назв людей = формі родового відмінка: *робітниць, колгоспниць* тощо. Знах. в. = род. в. або = наз. в., або = род. в. і наз. в.

Орудний відмінок

§ 45. В орудн. відм множини II відм. іменники мають закінчення -ами, -ями, -ми.

1. -ами мають іменники твердої і мішаної групи: *машинами, фабриками, площами...* -АМИ

2. -ями мають іменники м'якої групи: *робітницями статтями, вулицями ..* -ЯМИ

3. -ми (поруч звичайних форм на -ями, -ами): *свиньми.* -МИ

Місцевий відмінок

§ 46. У місцев. відм. множини II відм. іменники мають закінчення -ах (для твердої і мішаної груп), -ях (для м'якої групи): *на фабриках, на площах, у статтях...* -АХ -ЯХ

III ВІДМІНА

III Відміна

Однина

§ 47. 1. Родовий, давальний відм. мають закінчення -і. Див. табл. (ст. 28). Род., дав. в. -і.

2. Знахідний відмінок = називному відмінкові. Знах. в. = = наз. в.

3. Орудний відмінок — *тінню, міддю, міццю, подорожжю, ніччю, галуззю, суттю*, але *вістю, якістю, смертю, жовчю, харчю, любов'ю, кров'ю, матір'ю.* -Ю

4. Місцевий відм. має -і: *подорожі, галузі, тіні, вісті...* -І

Множина

-І § 48. 1. Називний відм. — завжди -і: *вісті, відповіді...*

-ЕЙ 2. Родовий відм. має закінчення -ей: *вістéй, відповідей, гáлузей, дóповідей, відóмостей, областéй, пóдорожей, тіней.*

Від слова *мáти* — *матерів.*

-ЯМ, -АМ 3. Давальн. відм. має закінчення -ям, -ам (після шиплячих звуків: ж, ч, ш, щ): *відповідям, вістя́м, твáрям, ночáм, пóдорожам* тощо.

Знах. в. = наз. в. 4. Знахідн. відм. має форму = називному відмінкові: *відповіді, тіні, вісті, нóчі, пóдорожі, твáрі...*

-ЯМИ -АМИ, 5. Орудний відм. має закінчення -ями, -ами (після шиплячих звуків): *відповідями, вістя́ми, ночáми.*

-ЯХ, -АХ 6. Місцев. відм. має закінчення -ях, -ах (після шипляч.): *у відповідях, у пóдорожах* і т. д.

Примітка. Не слід плутати давальн., орудн. і місцев. відм. множини слів типу — *облúччям, роздоріжжям, піддáшшям... облúччями, облúччях* і т. д. (де послідовно іде -ям, ями, -ях і здебільшого подвоєння), з словами типу — *зу́стрічами, пóдорожами, розкóшами,* і т. д., де після шиплячого (неподвоєного) звука послідовно маємо -ам, -ями, -ах.

IV Відміна
IV ВІДМІНА

Однина

§ 49. 1. Називний відмінок має закінчення -я, -а (після шиплячих): *гуся́, галченя́, голуб'я́, ім'я́, курчá, лошá, кошá, лíщá* і т. д.

2. Родовий відмінок має форму на -ят-и, -ат-и (після шиплячих): *гус-я́т-и, курч-áт-и; ім-ен-и.*

3. Давальний відмінок — має відповідно -ят-і, -ат-і: *гус-я́т-і, курч-áт-і, ім-ен-і.*

4. Знахідний відмінок = називному відм. (як завжди в іменниках середнього роду): *гуся́, курчá, ім'я́.*

5. Орудний відмінок має форму (без наростка) на -ям, -ам (після шиплячих): *гуся́м, курчáм, ім'я́м (іменем).*

6. Місцевий відмінок -ят-і, ат-і (а — після шиплячих) на *гус-я́т-і, курч-áт-і; ім-ен-і.*

Множина

§ 50. 1. Називний відмінок і знахідний відмінок мають однакову форму на -ят-а, -ат-а; *гус-я́т-а, тел-я́т-а, курч-áт-а; імéна.*

2. Родовий відмінок множини має форму на -ят, -ат (після шиплячих) — без закінчення: *гус-я́т, курч-áт.*

3. Давальний відмінок -ам: *гус-я́т-ам, курч-áт-ам.*

4. Знахідний відмінок = називному або родовому відмінкові: *гус-я́т-(а), курч-áт-(а); ім-éн-а.*

5. Орудний відмінок -ят-ами, -ат-ами: *гус-я́т-ами, курч-áт-ами; ім-éн-ами.*

6. Місцевий відмінок -ят-ах, -ат-ах: на *гус-я́т-ах, курч-áт-ах; ім-éн-ах.*

Уваги до відмінювання слів, що не мають однини

Називний відмінок

§ 51. 1. -и: *лю́ди, ку́ри, гу́си, діти, сіни, сáни... окуля́ри, в'я́зи, схóди, збóїни, нóчви, Яси, Афіни, Черкáси, Бендéри, Карпáти.* -И

2. -і: *двéрі..., гóрдощі, хúтрощі, дріжджі..., граблі́, конóплі, помúї.* -І

3. -а: *грунтá, хлібá* поряд із формами: *грунтú, хлібú* (з іншим значенням, ніж *хлібá*)..., *вúла, я́сла, ворóта.* -А

Родовий відмінок

§ 52. 1. -ей: *людéй, курéй, гусéй..., дверéй...* -ЕЙ

2. -ів: *окуля́рів, схóдів, дріжджів, хúтрощів, кліщі́в грунті́в, хлібі́в...* -ІВ

3. Чиста основа: *конопéль, грабéль...; лещáт, вил, я́сел, ворíт..., Яс, Афін, Черкáс, Бендéр.* Чиста основа

Давальний відмінок

§ 53. 1. -ам, коли в називному відмінку іменник має тверде закінчення -и, -а та після (неподвоєних) ж, ч, ш, щ: *схóдам, в'я́зам, нóчвам, Бендéрам..., грунтáм, вúлам, я́слам..., рáдощам, весéлощам.* -АМ

Виняток: *лю́дям, ку́рям, гу́сям, ді́тям, сі́ням, са́ням.*

-ЯМ 2. **-ям** після м'яких закінчень (-і, -ї, -я): *две́рям, грабля́м, вінця́м.*

Знахідний відмінок

§ 54. Знах. відмінок має форму = називному відмінкові або = родовому відмінкові (для назв людей), або обидві форми (для назв тварин — відповідно до загальних норм вживання знахідного відмінка): *людéй, гусéй* (і *гу́си*), *курéй* (і *ку́ри..*), *са́ни, окуля́ри, Черка́си, Бенде́ри..., коно́плі, граблі́..., ви́ла, хліба́, я́сла...; ві́нця.*

Орудний відмінок

§ 55. Орудн. відм. має закінчення **-ами, -ями, -ми.**

-АМИ 1) **-ами** в твердих і мішаних групах,

-ЯМИ 2) **-ями** в м'яких групах,

-МИ 3) **-ми** (поруч звичайних форм на **-ами, -ями**): *ворі́тьми, двермú (і дверúма), грі́шми (і грошúма), сі́ньми, курмú, гу́сьми, ді́тьми, людьмú, саньмú,* тощо.

Місцевий відмінок

-АХ
-ЯХ **§ 56.** Місцев. відм. має закінчення **-ах, -ях** в тих випадках, що **-ам, -ям** у давальному відмінку (див. вище).

ПРИКМЕТНИК

§ 57. Прикметники (за характером приголосного перед закінченням) поділяються на дві групи: тверду *(га́рний)* і м'яку *(си́ній).*

ЗРАЗКИ ВІДМІНЮВАННЯ ПРИКМЕТНИКІВ

Однина

Тверда група

Н.	*гарн-ий*	*гарн-е*	*гарн-а*
Р.	*гарн-ого*	*гарн-ого*	*гарн-ої*
Д.	*гарн-ому*	*гарн-ому*	*гарн-ій*
Зн. = Наз. або Род.		*гарн-е*	*гарн-у*
Ор.	*гарн-им*	*гарн-им*	*гарн-ою*
М.	*гарн-ому (-ім)*	*гарн-ому (-ім)*	*гарн-ій*

М'яка група

Н.	*син-ій*	*син-є*	*син-я*
Р.	*син-ього*	*син-ього*	*син-ьої*
Д.	*син-ьому*	*син-ьому*	*син-ій*
Зн. = Наз. або Род.		*син-є*	*син-ю*
Ор.	*син-ім*	*син-ім*	*син-ьою*
М.	*син-ьому* (*ім*)	*син-ьому (ім)*	*син-ій*

Множина

Н. (Зн.)	*гарн-і*	*син-і*
Р.	*гарн-их*	*син-іх*
Д.	*гарн-им*	*син-ім*
Ор.	*гарн-ими*	*син-іми*
М.	*гарн-их*	*син-іх*

Однина

Називний відмінок

§ 58. 1. До твердих прикметників, як видно з схеми (див. вище), належать усі прикметники на **-гий, -кий, -хий, -чий, -жий, -ший, -щий, -ций:** *туги́й, гірки́й, глухи́й, теля́чий, старі́ший, го́жий, тяму́щий, ку́ций.* Тверді прикметники

До твердих належать і прикметники без звичайного для чоловічого роду закінчення **-ий:**

а) З наростками **-ів** (після голосних та апострофа **-їв**) та **-ин** (після голосних та апострофа **-їн**): *Семе́нів, Петре́нків (-енкове, -енкова), шевці́в (шевце́ве, шевце́ва), до́ччи́н (до́ччине, до́ччина), ня́нин (ня́нине, ня́нина), Марі́їн (Марі́їне, Марі́їна).*

б) *ви́нен, ва́рт, го́ден, ла́ден, гото́в, по́вен, пови́нен, пе́вен.*

2. До м'яких прикметників належать майже виключно прикметники на **-ній** після приголосного, а саме такі: *безо́дній, бра́тній, ве́рхній, вечі́рній, всесві́тній (досві́тній, цілосві́тній...), горо́дній, да́вній, доста́тній, дре́вній, дру́жній, жи́тній, за́дній, кра́йній, лі́тній, майбу́тній, ма́терній, могу́тній, му́жній, ни́жній, обі́дній (пообі́дній), осі́нній, оста́нній, пере́дній, пі́зній, поро́жній, прису́тній, пу́тній, ра́нній, само́тній* (але *самі́тни́й*), *сере́дній (посере́дній...), си́ній, спі́дній, сторо́нній, сусі́дній, ха́тній, худо́жній,* усі прислівникові на **-шній, -жній;** *вчора́шній, дома́шній; за́втрашній, туте́шній, бли́жній, спра́вжній, до́лішній, поздо́вжній* і т. ін., які аналогічного творення—*прийде́шній, сіне́шній* і т. ін., числівник — *тре́тій,* власні назви *Жа́б'є, Каба́ньє* і небагато інших. Але: *безла́дний, безпора́дний, безробі́тний,* М'які прикметники

величний, відповідний, господарний, довічний, дорожний, заможний, західний, книжний, майстерний, модний, нагірний, народний, отрутний, поперечний, природний, продажний, рідний (своєрідний, різнорідний...), семирічний, тогобічний, східний, тотожний і т. под.

Крім того, прикметники на **-їй** (після голосних): *безкраїй, довговіїй, короткошиїй.*

ВІДМІНЮВАННЯ ПРИКМЕТНИКІВ

Однина

§ 59 В інших (непрямих) відмінках однини прикметникові закінчення такі:

	чолов. і середн. р.	жіноч. р.
Родов. відмін.	*-ого*	*-ої*
	-ього	*-ьої*
	-його	*-йої*
Давальн. відм.	*-ому*	*-ій*
	-ьому	*-ій*
	-йому	*-їй*
Знах. відм.	Називн. або Родов.	*-у*
		-ю
Орудн. відм.	*-им*	*-ою*
	-ім	*-ьою*
	-їм	*-йою*
Місцев. відм.	*-ому, -ім*	*-ій*
	-ьому, -ім	*-ій*
	-йому, -їм	*-їй*

Родов. в. 1. Приклади до родов. відм.: *тихого, синього, безкрайого, тихої, синьої, безкрайої,* ***Петренкового, Петренкової, тітчиного, тітчиної.***

Давальн. в. 2. Приклади до давальн. відм.: *тихому, синьому, безкрайому, тихій, синій, безкраїй, Петренковому, Петренковій, тітчиному, тітчиній.*

Знах. в. 3. Приклади до знахідн. відм.: *тихий, тихого, синій, синього, синє, безкраїй, безкрає, тиху, синю, безкраю, Петренків, Петренкове, Петренкову, тітчин, тітчиного, тітчине, тітчину.*

Орудн. в. 4. Приклади до орудного відм.: *тихим, синім, безкраїм, тихою, свіжою, синьою, Петренковим, Петренковою, тітчиним, тітчиною.*

Місцев. в. 5. Приклади до місцев. відм.: *на тихому* (або *тихім*), *синьому* (або *синім*), *безкрайому* (або *безкраїм*), *тихій, синій,*

безкраїй, Петренковому, Петренковій, тітчиному (або ***тітчинім***), *тітчиній.*

Множина

§ 60. У множині прикметникові закінчення однакові для всіх родів:

Називн. відм.	*-і*
	-ї
Родов. відм.	*-их*
	-іх
	-їх
Давальн. відм.	*-им*
	-ім
	-їм
Знахідн. відм.	= Називн. або Родовому
Орудн. відм.	*-ими*
	-іми
	-їми
Місцев. відм.	*-их*
	-іх
	-їх

1. Приклади до називн. відм.: *тихі, сині, безкраї, Петренкові, шевцеві, тітчині.* Назив. в.

Увага. Див. іще § 45а про прізвища з прикм. закінченням.

2. Приклади до родов. відм.: *тихих, синіх, безкраїх, Петренкових, шевцевих, тітчиних.* Родов. в.

3. Приклади до давальн. відм.: *тихим, синім, безкраїм, Петренковим, шевцевим, тітчиним.* Давальн. в.

4. Приклади до знахідн. відм.: *тихі, сині, безкраї, тихих, синіх, давніх; Петренкові — Петренкових, тітчині — тітчиних.* Знах. в.

5. Приклади до орудного відм.: *тихими, синіми, безкраїми, Петренковими, шевцевими, тітчиними.* Орудн. в.

6. Приклади до місцев. відм.: *на тихих, синіх, безкраїх, Петренкових, тітчиних.* Місцев. в.

Увага. Усі прикметникові іменники, як от: *будівничий, лютий* (місяць), *подорожний...,* відмінюються як звичайні прикметники — *до будівничого, будівничі, з будівничими.*

Щодо власних імен (прізвищ та географічних назв) прикметникових, то див. розд. далі.

ЗАЙМЕННИК

61. Особовий і зворотний займенник

	Однина			Множина	
Наз. в.	*я*	*ти*		*ми*	*ви*
Род. в.	*мене́*	*тебе́*	*себе́*	*нас*	*вас*
Дав. в.	*мені́*	*тобі́*	*собі́*	*нам*	*вам*
Знах. в.	*мене́*	*тебе́*	*себе́*	*нас*	*вас*
Оруд. в.	*мно́ю*	*тобо́ю*	*собо́ю*	*на́ми*	*ва́ми*
Місц. в.	*на мені́*	*на тобі́*	*на собі́*	*на нас*	*на вас*

Наз. в.	*він* *воно́*	*вона́*	*вони́*
Род. в.	*його* (*ньо́го*)	*її* (*неї*)	*їх* (*них*)
Дав. в.	*йому́*	*їй*	*їм*
Знах. в.	*його́* (*ньо́го*)	*її* (*неї*)	*їх* (*них*)
Оруд. в.	*ним*	*не́ю*	*ни́ми*
Місц. в.	*на ньо́му, нім йо́му*	*на ній*	*на них, їх*

Форми займенника 3-ї особи після зв'язаних з ним прийменників уживаються з н (до *нього*, за *неї*..., але *до його справи*...) В орудному відмінку форма з н вживається і без прийменника: *ним, нею, ними.*

62. Присвійні займенники

	Однина		Множина
Наз. в.	*мій* *моє́*	*моя́*	*мої*
Род. в.	*мого́*	*моє́ї*	*моїх*
Дав. в.	*моє́му*	*мої́й*	*моїм*
Знах. в.	= Наз. або Род.	*мою́*	= Наз. або Род.
Оруд. в.	*мої́м*	*моє́ю*	*мої́ми*
Місц. в.	*на моє́му, моїм*	*на мої́й*	*на моїх*

Так само відмінюються *твій, свій.*

63. Вказівні займенники

	Однина		Множина
Наз. в.	*той, те*	*та*	*ті*
Род. в.	*того́*	*тіє́ї* (*тої*)	*тих*
Дав. в.	*тому́*	*тій*	*тим*
Знах. в.	= Наз. або Род.	*ту*	= Наз. або Род.
Оруд. в.	= *тим*	*тіє́ю* (*то́ю*)	*тими*
Місц. в.	*на то́му, тім,*	*на тій*	*на тих*

Так само відмінюються *отой, тамтой*

Наз. в.	*цей, це*	*ця*	*ці*
Род. в.	*цього*	*ціє́ї*	*цих*
Дав. в.	*цьому*	*цій*	*цим*
Знах. в.	= Назив. або Род.	*цю*	= Назив. або Род.
Оруд. в.	*цим*	*ціє́ю*	*цими*
Місц. в.	*на цьому, цім,*	*на цій*	*на цих*

Так само відмінюються *оцей* та рідше вживане *сей* (у таких виразах, як *сього року, сю ніч, себто* тощо).

§ 64. Питальні займенники

Наз. в.	*хто*	*що*
Род. в.	*кого́*	*чого́*
Дав. в.	*кому́*	*чому́*
Знах. в.	*кого́*	*що*
Оруд. в.	*ким*	*чим*
Місц. в.	*на ко́му, на кім*	*на чо́му, на чім.*

	Однина		Множина
Наз. в.	*чий* *чиє́*	*чия́*	*чиї*
Род. в.	*чийо́го*	*чиє́ї*	*чиїх*
Дав. в.	*чийо́му* (*чиєму*)	*чиї́й*	*чиїм*
Знах. в.	= Наз. або Род.	*чию́*	Наз. або Род.
Оруд. в.	*чиїм*	*чиє́ю*	*чиїми*
Місц. в.	*на чийо́му* (*чиєму́, чиїм*)	*на чиїй*	*на чиїх*

§ 65. Означальні займенники

	Однина		Множина
Наз. в.	*уве́сь* (*весь*) *усе́*	*уся́*	*усі*
Род. в.	*усього*	*усіє́ї*	*усіх*
Дав. в.	*усьому*	*усій*	*усім*
Знах. в.	Наз. або Род.	*усю́*	= Наз. або Род.
Оруд. в.	*усім*	*усіє́ю*	*усіма́*
Місц. в.	на *всьому, на всім*	*на всій*	*на всіх*

§ 66. Складені займенники.

Складені займенники відмінюються лише в основній частині:

Хто́сь-кого́сь-кому́сь-кимсь і *ки́мось...*
Щось-чого́сь-чому́сь-чимсь і *чи́мось...*
Чийсь-чийо́гось-чиє́їсь-чиїмсь і *чиїмось...*
Котри́йсь-котро́гось-котро́мусь...

Дéхто-дéкого-дéкому- дé на кім і на дéкім...
Дéякий-дéякої-дéякими - на дéяких і дé на яких...
Ніхтó-нікóго-нікóму- ні на кóму і на нікім...
Ніякий-ніякого-ніякому- ні на якім і на ніякім...(ому)
Щóбудь-чогóбудь-чóмбудь- нá чóмубудь...
Хтóнебудь-когóнебудь-комýнебудь...
Абúхто-абúкого-абúкому...
Абúякий-абúякого-абúякій...

Усі інші займенники: *наш, ваш, кожен, жóден (кóжний, жóдний), всякий, якúй, кóтрий, íнший, інáкший, всілякий, самúй, сам* відмінюються як прикметники. (Від займенника *сам* називний відмінок множини *самі* і *самú*).

Примітка 1. Після всіх прийменників наголос переходить з останнього складу на перший у таких займенникових формах: *до мéне, за тéбе, на сéбе, з ньóго, у неї, біля кóго (кóгось), від тóго, чóго (чóгось), цьóго, усьóго, на тóму, при цьóму, в чóму (чóмусь), в усьóму.*

Але коли такий займенник залежить не від прийменника, то й наголос не переходить: *до йогó хати* і т. ін.

ЧИСЛІВНИК

§ 67. Відмінювання числівників

Числівник *один, однó (однé), однá* відмінюється так, як займенник *той, те, та* (див. § 63) *одногó, однієї...*

Інші відмінюються так:

Н.	*два дві*	*три*	*чотúри*
Р.	*двох*	*трьох*	*чотирьóх*
Д.	*двом*	*трьом*	*чотирьóм*
З.	= Наз. або Род.	= Наз. або Род.	= Наз. або Род.
Ор.	*двомá*	*трьомá*	*чотирмá*
М.	*на двох*	*на трьох*	*на чотирьóх*

Н.	*п'ять*	*шість*	*сім*	*вісім*
Р.	*п'ятьóх*	*шістьóх*	*сімóх*	*вісьмóх*
Д.	*п'ятьóм*	*шістьóм*	*сімóм*	*вісьмóм*
З.	= Наз. або Род.		= Наз. або Род.	= Наз. або Род.
Ор.	*п'ятьмá*	*шістьмá*	*сімомá*	*вісьмомá* або *вісьмá*
М.	*на п'ятьóх*	*на шістьóх*	*на сімóх*	*на вісьмóх*

Цілком так, як *п'ять* або *шість*, відмінюються числівники *дев'ять, дéсять, одинáдцять, дванáдцять, тринáдцять, чотирнáдцять, п'ятнáдцять, шістнáдцять, сімнáдцять, вісімнáдцять, дев'ятнáдцять, кільканáдцять, двáдцять, трúдцять, п'ятдесят, шістдесят, сімдесят, вісімдесят, кількадесят*, але всі вони в родов., давальн. і місц. відм. вживаються також з закінченнями -и: *з п'ятьóх — з п'ятú (шестú, семú, восьмú), двадцятьóм* карбованцям — *двадцятú* карбованцям, *шістдесятьóх* робітників — *шістдесятú* робітників і т. ін.

Складені числівники на означення сотень — *двісті, трúста, чотúриста, п'ятсóт, шістсóт, сімсóт, вісімсóт, дев'ятсóт* — відмінюються розпадаючись: *з двох сот, п'ятьом стам* карбованцям, *дев'яти сот*, з *чотирма стами* робітників, *на п'ятьох стах* карбованцях і т. ін., але вживаються й без зміни закінчень: *без шістсóт, з п'ятсóт* людьми, на *чотúриста сімдесят вісім тисяч шістсóт п'ятдесят дéв'ять* карбованців... (у таких складених числівниках відмінюється тільки останній числівник, як також і в порядкових числівниках: *з вісімсот тридцять п'ятим* і т. ін.).

Числівники *сóрок, дев'янóсто, сто* вживаються в родовому, давальн. і місц. відмін. з закінченням -а: з *сорокá, дев'янóста, ста*, а для орудного відм. зрідка вживаються форми *стомá, сорокмá.*

Числівники *скільки, кілька, дéкілька, стільки, багáто* відмінюються як *два: скількóх, скількóм, скількомá, багатьóх, багатьóм, багатьмá...*

Збірні числівники *двóє, обóє, трóє* не відмінюються, замінюючись у непрямих відмінках формами від *два, обá, три: двох, двом...*

Збірний числівник *обúдва, обúдві* замінюється в непрямих відмінках формами: *обóх, обóм, обомá, на обóх.*

Збірні числівники *чéтверо, п'ятеро, шéстеро, сéмеро, вóсьмеро, дéв'ятеро, дéсятеро, одинáдцятеро...* зрідка відмінюються як два: *четверóх, четверóм, четеромá, на четверóх* і т. ін.

§ 68. Порядкові числівники

1. *Пéрший (пéрше, пéрша), 2 дрýгий, 3 трéтій, 4 четвéртий, 5 п'ятий, 6 шóстий, 7 сьóмий, 8 вóсьмий, 9 дев'ятий, 10 десятий, 11 одинáдцятий, 12 дванáдцятий..., 20 двадцятий, 30 тридцятий, 40 сорокóвий, 50 пятдесятий, 60 шістдесятий, 70 сімдесятий, 80 вісімдесятий, 90 дев'янóстий, 100 сóтий, 200 двосóтий, 300 трисóтий, 400 чотирисóтий, 500 п'ятсóтий.., 1000 тúсячний..., 1.000.000 мільйóнний...* відмінюються як прикметники.

§ 69. Дробові числівники

Дробові числівники вживаються так:

1. Коли чисельник = 1, а знаменник будьякий числівник, то чисельник буде *одна*, а знаменник відповідний — порядковий числівник жіночого роду однини: $^{1}/_{2}$ — *одна дру́га*, $^{1}/_{3}$ —, *одна тре́тя*, $^{1}/_{4}$ — *одна четве́рта* і т. ін. Відмінюються вони, як звичайні числівники: *ділити на одну двадцяту*...

Полови́на ($^{1}/_{2}$), *трети́на* ($^{1}/_{3}$), *четверти́на* відмінюються як звичайні іменники.

2. Коли чисельник **2, 3, 4, 5 і т. д.**, а знаменник **2, 3, 4, 5 і т. д.**, то чисельник буде *дві*, *три*, *чотири*, *п'ять* і т. д., а знаменник: *дру́гих*, *тре́тіх*, *четве́ртих*, *п'я́тих*, і т. д., $^{5}/_{2}$ — *п'ять дру́гих*, $^{2}/_{3}$ — *дві тре́тіх*, $^{3}/_{4}$ — *три четве́ртих*, $^{4}/_{3}$ — *чоти́ри тре́тіх*, $^{3}/_{5}$ — *три п'я́тих*, $^{2}/_{7}$ — *дві сьо́мих*, $^{9}/_{10}$ — *дев'ять деся́тих* і т. ін.

3. Числівники — *півтора́* (*карбо́ванця*, *відра́*), *півтори́* (*ти́сячі*), *півтора́ста*... — не відмінюються [1].

П р и м і т к а. Щодо сполучення іменників та прикметників із числівниками *два*, *дві*, *обидва*, *обидві*, *три*, *чоти́ри*, то див. § 21.

Про правопис прислівникових числівників, як *попе́рше*, *подру́ге*... *упе́рше*, *удру́ге*, *вде́сятеро*... див. § 99.

Про правопис числівників у складених словах див. § 21.

ДІЄСЛОВО

Дійсний спосіб

Теперішній час

§ 70. 1. Особові закінчення дієслів теперішнього часу та майоутнього простого (доконаного):

		I група	II група
		[е/у (є/ю)]	*[и/я, а (ї/я)]*
Однина	1 ос.	*-у (-ю)*	*-у (-ю)*
	2 ос.	*-еш (-єш)*	*-иш (-їш)*
	3 ос.	*-е (-є)*	*-ить (-їть)*
Множина	1 ос.	*-емо (-ємо)*	*-имо (-їмо)*
	2 ос.	*-ете (-єте)*	*-ите (-їте)*
	3 ос.	*-уть (-ють)*	*-ать (-ять)*

У в а г а 1. За винятком лише 4 дієслів (див. увагу 6) усі дієслова щодо особових закінчень теперішнього часу належать до I або до II групи.

---

[1] З іменниками *пів*-пишеться разом, коли входить у суцільне слово: *південь*, *піва́ркуш* і т. ін. (тобто, коли можливі форми *півднем*, *піва́ркушем* і т. ін.); в інших випадках пишеться окремо: *пів Ха́ркова*, *пів доповіді*.

До II групи належать:

а) Усі дієслова, що мають в неозначеній формі (інфінітиві) **-ити** (після голосних **-їти**): *хвали́ти — хва́лиш*, *хва́лить*, *хва́лимо*, *хва́лите*, *хва́лять*, *вари́ти — ва́рить*..., *роби́ти — ро́бимо*..., *ба́чити — ба́чиш*, *ба́чать*, *гої́ти*..., *доїти* [1].

б) Деякі дієслова на **-іти**, **-ати**, **-ти**: *велі́ти — вели́ш*..., *сиді́ти — сиди́ш*..., *крича́ти — кричи́ш*..., *бі́гти — біжи́ш*, *біжа́ть*... Майже всі вони мають наголошене закінчення, за винятком окремих тільки дієслів: *ви́сіти — ви́сиш*, *ви́сить*... *му́сіти* (*му́сити*) — *му́сиш*...

Усі інші дієслова належать до I групи: *па́сти — пасе́*, *пасе́ш*..., *жда́ти — жде́ш*..., *горну́ти — го́рнеш*..., *пря́сти — пряде́ш*..., *чу́ти — чу́єш*, *чу́є*..., *зна́ти — зна́є*..., *вішати — вішаєш*..., *дарува́ти — дару́єш*...

До цієї ж групи належать і *боро́ти*, *поро́ти*, *коло́ти*, *поло́ти*, *моло́ти*, *ора́ти*, *хоті́ти* (*хо́чеш*, *хо́чуть*, але від *хті́ти — хтя́ть*).

П р и м і т к а. Усі дієслова на -ота́ти I групи, на -оті́ти — II: *цокота́ти — цокочу́*, *цоко́чеш*, *цоко́чуть*..., *цокоті́ти — цокочу́*, *цокоти́ш*, *цокоти́ть*..., *муркота́ти*, *муркочу́*, *мурко́чеш*..., *муркоті́ти — муркочу́*, *муркоти́ш*..., *булькота́ти — булькочу́*, *булько́чеш*..., *булькоті́ти — булькочу́*, *булькоти́ш*..., *гуркота́ти — гуркоті́ти*...

У в а г а 2. Щодо розподілу дієслів обох груп на підгрупи, тобто щодо визначення правил уживання в закінченнях **у** чи **ю**, **е** чи **є**, **и** чи **ї**, **-ать** чи **-ять**, то треба пам'ятати таке:

а) **є** (I гр.) і **ї** (II гр.) вживається тільки після голосних: *дає́*, *гра́єш*, *купу́ємо*, *ясні́єте*, *до́їть*, *го́їте*...

П р и м і т к а. Не становлять винятку *ллє*, *ллєш*.., *ллють*, *б'є*..., *б'ють*, *в'є*... *в'ють*, *п'є*... *п'ють*, бо тут перед закінченням колись був також голосний.

б) **я** і **ю** не пишуться після **ж, ч, ш, щ**: *біжа́ть*, *крича́ть*, *су́шать*, *тріща́ть*, *біжу́*, *кричу́*...

У в а г а 3. У дієсловах II групи в 1 особі однини приголосні **д, т, з, с** змінюються на **дж, ч, ш, ж**, а **зд, ст** — на **ждж, щ**: *води́ти — воджу́*, *верті́ти — верчу́*, *вози́ти — вожу́*, *носи́ти — ношу́*, *ї́здити — ї́жджу*, *ви́мостити — ви́мощу*...

---

[1] Дієслова *би́ти* (*б'єш*...), *ли́ти* (*ллєш*...), *ри́ти* (*риєш*...), *ши́ти* (*ши́єш*...), *жи́ти* (*живе́ш*...), *ви́ти* (*виєш*...), *ви́ти* (*в'єш*...) і подібні не становлять винятку з цього правила, бо в них закінчення інфінітива не **-ити** а **-ти**.

Ці звуки звичайно змінюються в дієприкметниках на -ний від таких дієслів, а також у вивідних дієсловах із наростками -ува та -а-: *збу́джений, кру́чений, во́жений (вози́ти), но́шений, прина́джувати вико́чувати, вино́шувати, розку́шувати, походжа́ти, саджа́ти...*

У віддієслівних іменниках на **-ння** зміна ця обов'язкова, коли перед **-ння** стоїть **е**: *розхо́дження, відно́шення, розгні́ждження, спро́щення...* (але *водíння, возíння, носíння, крутíння*).

Примітка. Не треба змішувати змінне г-ж і д-дж: *напру́га, напру́жуюсь, напру́ження...*, але *ходи́ти — ходжу́, розхо́дження* і т. ін.

Увага 4. У дієсловах II групи після губних (б, п, в, м, ф) перед я (як і перед ю) з'являється л: *лю́блять, ку́плять, ло́влять, ло́млять* (як і *люблю́, куплю́...*).

Увага 5. Частка **-сь (-ся)**, як і в усіх дієслівних формах, пишеться вкупі, при чім у дієсловах I групи в 3 особі однини перед **-ся (-сь)** з'являється **-ть**: *беру́ся, бере́шся, беру́ться, бере́ться, зна́ється...*

Увага 6. Чотири дієслова становлять окрему групу закінченнями теперішнього часу — це *ї́сти, бу́ти, да́ти, (розпо,-відпо-...) -вісти.*

Однина

1 ос.	*їм*	*(єсьм)*	*дам*	*відповім*
2 ос.	*їси*	*(єси)*	*даси*	*відповіси*
3 ос	*їсть*	*є, єсть*	*дасть*	*відповість*

Множина

1 ос.	*їмо*	*(єсьмо)*	*дамо*	*відповімо*
2 ос.	*їсте*	*(єсте)*	*дасте*	*відповісте*
3 ос.	*їдять*	*суть*	*дадуть*	*відповідять*

Від дієслова *бу́ти* звичайно вживаються тільки форма **є** (**єсть**), заступаючи всі інші форми (тобто **є** для 1 і 2 ос. однини і для всіх трьох осіб множини); форма **суть** вживається зрідка.

Майбутній час

2. Майбутній час недоконаний вживається в таких формах:

а) Недоконаний інфінітив + допоміжне дієслово *бути, бу́ду, бу́деш, бу́де, бу́демо, бу́дете, бу́дуть писа́ти* і т. ін.

б) Недоконаний інфінітив + форми *-му, -меш, -ме, -мемо, -мете, -муть*, що стали ніби дієслівними закінченнями, цілком злившись із інфінітивами: *пекти́му, пекти́меш, пекти́ме, пекти́мемо, пекти́мете, пекти́муть* і т. ін.

Минулий час

3. Родові закінчення для форм минулого часу: -в або чиста основа для чоловічого роду однини, — -ло — середнього й -ла — жіночого роду та -ли для множини: *брав, ніс, пік, стері́г, уті́к, бра́ло, несло́, пекло́, стерегло́, утекло́, бра́ла, несла́, пекла́, стерегла́, утекла́, бра́ли, несли́, пекли́, стерегли́, утекли́.*

§ 71. Наказова форма

Крім форм 2 особи однини і множини, для наказової форми в дієсловах є ще окрема форма 1 особи множини.

Закінчення наказових форм:

2 особа однини		-и
1 особа	множини	-ім(о)
2 особа	множини	-іть, -те

-и, -ім (о), -іть

1. Закінчення -и, -ім(о), іть звичайно буває:

а) Під наголосом: *іди́, іді́м(о), іді́ть; бери́, бері́м(о), бері́ть; печи́, печі́м(о), печі́ть; живи́, живі́м(о), живі́ть...* (Також із приростком ви-: *ви́бери, ви́берім, ви́беріть*).

б) У дієсловах із наростком -н- після приголосного (без наголосу): *кри́кни, кри́кнім, кри́кніть; сту́кни, сту́кнім, сту́кніть*, а також у таких, як *підкре́сли, підкре́сліть...; прові́три...*

Скорочення й та і

2. Майже в усіх інших дієсловах із ненаголошеним закінченням закінчення наказової форми буває із скороченням и (2 особа однини) та і (1 і 2 особа множини), а саме:

а) Після голосних замість цих закінчень буде **-й** (але **-мо** і **-те**) *купу́й, купу́ймо, купу́йте; сті́й, сті́йте; грай, гра́йте; ший, ши́ймо, ши́йте...*

б) Після приголосних, що можуть пом'якшуватись (**д, з, л, н, с, т**), замість голосних -и, -і в закінченні лишається лише пом'якшеність тих приголосних (але з закінченням **-мо, -те**): *сядь, ся́дьмо, ся́дьте; злазь, зла́зьмо, зла́зьте; стань, ста́ньмо, ста́ньте; повісь, пові́сьмо, пові́сьте, трать, тра́тьмо, тра́тьте; чисть, чи́стьмо, чи́стьте...*

в) Після приголосних, що не пом'якшуються (взагалі або тільки в кінці складу. **б, п, в, м, ж, ч, ш, щ, р**), ті **-и, -і**

зовсім зникають (але з закінченням **-мо, -те**): *не го́рб(ся), не го́рбте(сь); сип, си́пмо, си́пте; став, ста́вмо, ста́вте; ознайо́м, ознайо́мте; ріж, рі́жте; руш, ру́шмо, ру́ште; морщ, мо́рщмо, мо́рщте; пові́р, пові́рмо, пові́рте...*

Примітка. Від дієслова *ї́сти* — наказовий спосіб *їж, ї́жте*, для дієслова — *розпові́сти* вживається форма — *розповіда́й* (від *розповіда́ти*).

Увага 1. **г** і **к** перед закінченням у наказовій формі дієслів переходять на **ж, ч**: *лягти́ — ля́ж, ля́жмо, ля́жте; бі́гти — біжи́..., пекти́ — печи́...*

Увага 2. Усі дієслова з наростками **-ува..., -юва** — мають одноманітні форми наказового способу: *розка́зуй, просмо́люй, вимі́рюй...*

Увага 3. Частка **-сь/ся**, як і в дієсловах дійсного способу, не змінює правопису форм дієслів наказової форми: *ста́вся, ста́вмося, ста́втеся, не мо́рщся, мо́рщмось, мо́рщтеся.*

§ 72. Неозначена форма дієслова (інфінітив)

Закінчення інфінітивів — **-ти**: *ходи́ти, пекти́, ревти́, нести́, лі́зти, ки́нути, хоті́ти, жи́ти, годува́ти, глибша́ти, пекти́ся, (пекти́сь), годува́тися (годува́тись)...*

Примітка. Крім того є й форми скорочені, коли на закінчення **-ти** не падає наголос, або перед ним немає приголосного: *каза́ть, бра́ть, хоті́ть...*

§ 73. Дієприкметник

В українській мові вживаються дієприкметники на: **-ний, -не, -на; -тий, -те, -та; -чий, -че, -ча.**

Дієприкметники на -ТИЙ

Дієприкметники на **-тий** бувають від тих дієслів, що мають в інфінітиві перед **-ти** голосний або **-р**, які належать до кореня: *ку́ти — ку́тий, би́ти — би́тий, грі́ти — грі́тий, жа́ти — жа́тий, те́рти — те́ртий...* (але *да́ний, зна́ний, при́дбаний)...*

Дієприкметники на - НИЙ, -ТИЙ

2. **-ний** і **-тий** мають дієслова з наростком **-и- (-ну)**: *ки́нути, ки́нений* і *ки́нутий, усу́нути — усу́нений* і *усу́нутий, верну́ти — ве́рнений* і *ве́рнутий, замкну́ти — за́мкнений* і *за́мкнутий...*

Також деякі інші: *коло́ти — ко́лений* і *ко́лотий, моло́ти — ме́лений* і *мо́лотий, поро́ти — по́рений* і *по́ротий.*

Дієприкметники на - НИЙ

3. Від інших дієслів дієприкметники мають закінчення на **-ний**: *писа́ти — пи́саний, дарува́ти — даро́ваний, малюва́ти — мальо́ваний, копіюва́ти — копіїо́ваний, сі́яти — сі́яний, вари́ти — ва́рений, купи́ти — ку́плений, врази́ти — вра́жений, мости́ти — мо́щений, погаси́ти — пога́шений, грома́дити — грома́джений, верті́ти — ве́рчений...*

Увага. Від дієслів з приголосними, **- и (- ї)** або **-ну-** перед **-ти** в інфінітивах дієприкметники приймають перед **- ний е** (після голосних **є**); в дієприкметниках від інших дієслів зберігається голосний інфінітива:

скла́сти — скла́дений, склада́ти — скла́даний
запрягти́ — запря́жений, запряга́ти — запря́ганий
розгребти́ — розгре́бений, розгріба́ти — розгрі́баний
пові́сити — пові́шений, пові́шати — пові́шаний,
повивíшувати — повивíшуваний
ви́їздити — ви́їжджений, виї́жджувати — виї́жджуваний
розрізни́ти — розрі́знений, розрізня́ти — розрі́зняний,
розрі́знювати — розрі́знюваний
ста́вити — ста́влений, ста́вляти — ста́вляний
згорну́ти — зго́рнений, згорта́ти — зго́ртаний
(зго́рнутий)
ви́гоїти — ви́гоєний, виго́ювати — виго́юваний

Щодо одного **н** в дієприкметниках, то див. § 18, **увага.** Про **ж, ч, ш, дж, щ, ждж**, що виникли із **з, т, с, д, ст, зд** перед **- ений** див. § 70 **увага** 3.

Дієприкметники на - ЧИЙ

4. Є також форми активних дієприкметників на **- чий** (**- аючий, - уючий**): *бажа́ючий, чека́ючий..., меншовику́ючий, конкуру́ючий, працю́ючий, вироста́ючий* і т. д.

§ 74. Дієприслівник

Дієприслівники на **- чи** теперішнього часу утворюються з основи теперішнього часу дійсного способу з тим самим голосним перед закінченням **-чи**, що й у 3 особі множини дійсного способу: *беру́ть — беручи́, ка́жуть — ка́жучи, ба́чать — ба́чачи, сидя́ть — сидячи́, виробля́ють — виробля́ючи, виро́блюють — виро́блюючи, біжа́ть — біжачи́, летя́ть — летячи́, сплять — сплячи.*

Дієприслівники на **- ши** минулого часу утворюються з основ минулого часу: *ніс — ні́сши, пік — пі́кши, брав — бра́вши, купува́в — купува́вши...*

III. ПРАВОПИС ІНШОМОВНИХ СЛІВ

ПРИГОЛОСНІ

Іншомовне Л

§ 75. Слова іншомовного походження з l передаються:

Непом'якшене Л

1. Л непом'якшеним (л, ла, ло, лу): *арсенáл, артúкул, бал* (відзначення), *інтегрáл, інтернаціонáл, капітáл, вулкáн, фóрмула, аероплáн, баláст, план, клас, блок, флот, велосипéд, колóнія, соціолóгія, металýргія, Атлантúчний океáн, Ла-Мáнш, Лафáрг, Гренлáндія, Лузітáнія*...

Пом'якшене Л

2. Л пом'якшеним (ль, ля, льо, лю): *автомобíль, асфáльт, магістрáль, астролябія, полярний, регулятор, ляпіс, пляж, карт-бланш, кльош, алюмíній, блюмінг, аншлюс, люфа, революція*..., *Золя, Люксембýрг, Фінляндія, Бельт, Тéльман, Садýль, Бáзель*...

Сполучення le послідовно передається через ле: *білéт, легéнда, плéнум, лéкція, телегрáф*... *Палéрмо, Каледóнія*...

В англійських словах у кінці й перед приголосними пишеться здебільшого *ль*: *біль, бульдóг, Вíльсон, Рузвельт*..., а також і *л*: *Мéлвілл, голкíпер* та ін.

Іншомовні H і G

§ 76. Іншомовні h і g однаково передаються (незалежно від вимови) знаком г, напр.:

а) *гармóнія, гектáр, гýмус, гербáрій, горизóнт, гіпóтеза, гéдер, гáндбол, гінтерланд*..., *Гáртман, Гюгó*...

б) *авангáрд, гвáрдія, генерáція, грáфік, гімнáстика, грандіóзний, гýма, грунт, ембáрго, гоніóметр, агітáція, міграція, лінгвíстика, агрéсор, гегемóнія*..., *Гарóнна, Гéте, Гріг, Гренáда*.

Іншомовне Ф

§ 77. В іншомовних словах пишеться ф (а не хв): *факт, фóрма, фунт, фах, фáбрика, фамíлія, офіціáльний, реформíст, Гáммерфест*...

Так само пишеться: *міф, орфогрáфія, кáфедра, логарúфм, ефíр, пáфос* при *ортопéдія, ортодóкс, теáтр, теóрія*...

НЕПОДВОЄНІ — ПОДВОЄНІ ПРИГОЛОСНІ

Неподвоєні — подвоєні приголосні

§ 78. В іншомовних словах приголосні не подвоюються, отож пишеться *комýна, грýпа, сýма, колектúв, акумуляція, терóр, белетрúстика, комíсія, ідилíчний, інтелектуáльний*.

Тільки в окремих загальних словах зберігається подвоєння: *барóкко, брýтто, тóнна, вáнна, вíлла, мáнна,*

мóтто, нéтто і деяких ін., зокрема в словах типу: *ірреáльний, ірраціонáльний, сюрреалíзм* та звичайно (між голосними) в іншомовних власних назвах: *Гарóнна, Шíллер, Мюллер, Нíцца, Гáллія, Андóрра, Марóкко, Дíккенс, Тáссо, Шéффільд, Сієрра*...

Примітка. Подвоєні приголосні залишаються й у всіх вивідних словах: *галліцúзм* (від *Гáллія*), *мароккáнець, шéффільдський* тощо; але в прикметниках перед наростком -ськ — пишеться одна приголосна: *андóрський* (*Андóрра*), *едéський* (*Едéсса*) і т. ін.

ГОЛОСНІ

Іншомовне I (У)

§ 79. Іншомовне і (у) в українській мові в одних випадках передається через і, а в других через и.

1. Завжди пишеться в іншомовних словах і:

а) на початку слова: *інстрýкція, ідéя, інформáція, інтернаціонáльний*...; *Ітáлія, Ісландія*...

б) після всіх приголосних перед голосними та й: *матеріáл, соціалíзм, діалéктика, індустріалізáція, аудіéнція, артеріáльний, геніáльний, пієтéт, кліéнт, тріýмф, рáдіус, соціолóгія, аксіóма, партíйний, професíйний, рáдій*... (при чім пишеться іа, іе, іу, еа, крім позиції в кінці слова, як от *Азія, артéрія, прéмія, пáртія, індýстрія, ідéя*).

і перед голосними іноді скорочується: *серйóзний, курйóз, бар'єр, ар'єргáрд, кар'єра, п'єса*...

в) у власних назвах (імена людей, прізвища, географ. назви — після всіх приголосних і): *Дíтцель, Зíбер, Цицерóн, Россíні, Шíллер, Гóтфрід, Грімм, Едінбург, Бразíлія, Алжíр, Чікáго, Вашінгтóн, Хíва, Кáпрі, Нагасáкі*..., а також у таких загальних словах, як: *грáтіс, екслíбріс, піанíссімо*...

Увага 1. З и пишуться такі власні назви: *Амéрика, Áфрика, Парúж, Рúга, Рим, Британія*.

Увага 2. Після голосних в іншомовних словах і передається через і (а не через ї): *егоíзм, Енеíда, прозáік, архаíчний, теíн, наíвний, целулóíд*... Так само: *поінформувáти, преісторúчний*... (після приростка).

г) у всіх інших випадках після б, в, г, к, л, м, н, п, ф, х (у тім числі і в наростках -ік, -іка, -ікум, -ічний...): *білéт, кінó, літератýра, лíга, пілотáж, кілогрáм, комунíзм, економíст, тéхніка, технíчний, грáфіка, респýбліка, фінáнсовий, кубíзм*...

2. И в іншомовних словах пишеться у загальних (невласних) назвах після приголосних д, т, з, с, ц, ж (дж), ш, ч, р: *диплóм, дирéктор, методúст, метóдика, тип, інститýт, систéма, колектúв, марксúст, пропозúція, цúфра, режúм, шифр, речитатúв, текстúль, бригáда, стúмул, терорúст, математúчний, історúчний*.

Але в кінці слова — і: *жюрі, попурі, парі, мерсі.*

Примітка. Іменники типу *жюрі, парі, пюре... кенгуру, ревю* і под. не відмінюються.

Е на початку слова

На початку слова *е* в іншомовних словах передається через е: *Європа, європейський, Євпаторія, Євфрат, ентузіазм, електрика, етап, енергія, економія, екватор*, але *єретик, Єгипет* і деякі інші...

ГРУПИ ПРИГОЛОСНИХ З ГОЛОСНИМИ

§ 80. Апостроф в іншомовних словах пишеться:

Апостроф в іншомовних словах

1. Після приголосних **б, п, в, м, ф, г, к, х, р, ж, ч, ш** перед йотованими голосними: *об'єкт, Барб'є, Гарв'єр, К'ю, Руж'є, Кюв'є, В'єн, П'ємонт...* (але не після **н, д, т, з, с, ц**). Перед йотованим **о** апостроф не ставиться: *Бйонделло*..,

2. У таких власних іменнях, **як:** *д'Аламбер, д'Аннунціо, д'Акоста, о'Коннор...*

ЛЬЙО, ЛЬЄ, і т. ін.

§ 81. Після **н, д, т, л, з, с, ц** в іншомовних словах ставиться **ь** перед йотованими голосними в таких випадках як: *бульйон, мільйон, віньєта, марсельєза, альянс, рельєф, імброльйо, адьютант, коньюнктура, Тьєр, Вальян, Севілья, Мольєр, Лавуазьє, Жюсьє...*

Дифтонг Au і Ou

§ 82. Дифтонги **au** і **ou** передаються через **ау, оу:** *аудиторія, аудієнція, гауптвахта, локаут, браунінг, пауперизм, фауна... Краузе, Паульсон, Штраус, Джоуль...*

Але *Август, Австрія, автор...*

Німецьке Ei

§ 83. Німецький (і голландський) дифтонг **ei** передається через ей: *Ейнштейн, Ейхенвальд, Гейне, Лейпціг, Швейцарія, Рейн...*

Закінчення -ТР, -ДР

§ 84. У закінченнях іншомовних слів пишеться **-тр, -др:** *ареометр, барометр, діаметр, термометр, реєстр, театр, семестр, центр...*

Г перед голосними на початку слова

§ 85. Г (придих) перед голосними на початку слова звичайно не пишеться: *арфа* (а не *гарфа*), *Еллада, істерія, іпохондрія, історія...* при *готель.*

ДО РОДОВОЇ ФОРМИ ОКРЕМИХ ІНШОМОВНИХ СЛІВ

§ 86. Нижче подані і деякі інші подібні до них іншомовні слова вживаються в такій (узвичаєній) формі:

а) *клас, флот, парад, резерв, шарж, оркестр, контроль, патруль, кооператив, коректив, акредитив: метод, анод, період; прогноз, аналіз, еліпс, туберкульоз, симбіоз; бензин, нікотин, анілін;*

б) *адреса, атака; теза, такса, криза, фаза, база; програма, діаграма; філія, президія.*

IV. УВАГИ ДО ПРАВОПИСУ ВЛАСНИХ ІМЕН

ПРІЗВИЩА

§ 87. Головніші правила щодо правопису **російських, білоруських, польських, чеських та ін. слов'янських** прізвищ такі:

1. Апостроф пишеться після тих самих приголосних, що в українських (див § 6); після **н, д, т, л, з, с, ц** перед йотованими зберігається **ь**: *Аляб'єв, Прокоф'єв, Юр'єв Лук'янов, Ульянов, Полозьєв, Дьяконов* і т. ін. — Апостроф і Ь перед Є, Я, Ї, Ю

Перед **йо** апостроф не пишеться: *Воробйов, Соловйов.*

Примітка. В сполученнях пом'якшених губних із голосними в таких прізвищах: *Вяльцева, Вяземський, Пясецький, Пяст* апостроф не пишеться.

2. Закінчення російських прізвищ **-ский, -цкий,** білор. **-скі, цкі,** польських -ski, -cki, чеських -ský, -cký передаються через **-ський, -цький:** *Майський, Маяковський* і т. ін. — -СЬКИЙ, -ЦЬКИЙ

Російські прізвища на **-ской, -цкой** пишуться без **ь**: *Луговской (Луговского), Лубецкой...*

3. Закінчення російських прізвищ на **-ич, -ин,** білоруських — **-іч,** польських -icz, сербських -ić, чеських -ік передається через **-іч, -ін (-їн), -ік:** *Тулін, Ільїн, Пушкін, Засуліч, Малигін, Казін, Ягіч, Тарашкевіч, Дучіч, Радіч, Гавлік* і т. ін. — -ІЧ, -ІН (-ЇН), -ІК

Після **ж, ш** в російських прізвищах звичайно **-ин:** *Гаршин, Спаржин* та ін.

4. Закінчення **-ек** пишеться в прізвищах типу *Іречек (Іречка), Гавлічек.* — -ЕК

5. Закінчення слов'янських прізвищ на -ов (-ëв, **-ьов**) та **-ев** передається — **-ов (-ьов, -йов)** та **-єв, -ев:** *Крилов, Некрасов, Малишев, Малчев, Ботев, Порфір'єв, Голубєв.* — -ОВ, -ЄВ, -ЕВ

-ий, -и

6. Прізвища з закінченням на (-ий, -ый) передаються через—-ий: *Горький, Бедний* і т. ін.; білоруське ы, польське у, чеське у̇, звичайно, через и: *Гартни, Бяли, Білич* і т. ін.

Примітка. Закінчення — -ой так і передається: *Толстой, Полевой* і т. ін., змінюються ці слова як прикметники (*Толстого, Белого*).

-Е

7. Російські прізвища з складами з е (польські з -іе-) у складах — -бе-, -ле-, -ве-, -ге-, -ре-, -зе-, -се-...—пишуться з е, напр.: *Берднiков, Лебедєв, Вересаєв, Петров, Тургенєв, Ємельянов, Мельнiков, Керженцев, Решетiлов, Зелінський, Державін, Чернишевський, Плетньов... Павел, Єлізавета, Євгеній...* Але — *Бедний, Матвєєв, Пєшков, Єрофєєв, Мєщанінов, Прєсняков, Сергєєв, Фадєєв...* (рос. е відповідає укр. і).

і — и

8. Російське и (також польське і) послідовно через і: *Єпіфанцев, Філіпов, Прісьолков, Зімін,* але після ж і ш—и: *Жилін, Шишов.*

Відмі-нювання прізвищ

§ 88. Чоловічі прізвища з закінченнями на -ів, -їв, -ов, -ин, -ін відміняються так:

Однина

Н.	*Павлов*	*Волошин*
Р.	*Павлова*	*Волошина*
Д.	*Павлову*	*Волошину*
Зн.	*Павлова*	*Волошина*
Ор.	*Павловим*	*Волошиним*
М.	*Павлову* (або *Павлові*)	*Волошині* (або *Волошинові*)

Множина (для всіх родів)

Н.	*Павлови*	*Волошини*
Р.	*Павлових*	*Волошиних*
Д.	*Павловим*	*Волошиним*
Зн.	*Павлових*	*Волошиних*
Ор.	*Павловими*	*Волошиними*
М.	*Павлових*	*Волошиних*

Жіночі прізвища на -о та на приголосні не відмінюються: *Ніні Петренко, Ганні Гайдай* і т. ін.

УВАГИ ДО ПРАВОПИСУ ГЕОГРАФІЧНИХ НАЗВ

§ 89. Українські географічні назви треба віддавати на письмі так, як прийнято їх радянськими державними органами: *Дніпрельстан, Дніпропетровськ, Харків, Сталіно, Київ, Чернігів, Золочів, Маріуполь, Ков'яги, Дніпро, Прип'ять.*

Щодо закінчень в українських назвах міст і селищ, то вони мають здебільшого такі форми:

1. Назви міст з наростком -ів: *Харків, Рогачів, Чугуїв, Миколаїв, Mлiїв...* відміняються як звичайні іменники: *Харковом, Чугуєвом, Миколаєвом, Mлiєва, Mлiєвом.* ІВ

2. Назви слобід і станцій з закінченням — -івка (після голосних -ївка): *Карпівка, Карлівка, Оленівка, Вербівка, Миколаївка* відмінюються як іменники жіночого роду твердої групи. -ІВКА

3. Назви з наростками -ів (-ський, а, е) ,-ов (ський, а, е), напр. *Петрівський* (хутір), *Андріївський* (хутір), *Павловське* (село), *Василівська, Миколаївська* (слобода), *Покровська* (слобода)... відмінюються як прикметники. -ІВСЬКИЙ -ОВСЬКИЙ

4. Назви міст, що закінчуються на — -ськ, -цьк: *Дніпропетровськ, Кіровськ, Старобільськ...* відмінюються як іменники чол. роду твердої групи. -СЬК, -ЦЬК

5. Назви станцій і селищ, що закінчуються на -ова, -ева, -ина, або -ове, -еве: *Шляхова, Демурина, Лозова, Весела, Попасна, Підгородна* і т. ін. відмінюються як прикметники: *Лозової, у Веселій* і т. ін. -ОВА, -ЕВА, -ИНА

6. Назви на -ин (*Кобрин, Чигирин, Гайсин* і т. ін.) відмінюються як іменники: *з Кобрина, під Гайсином.* -ИН

V. ГОЛОВНІШІ ПРАВИЛА ПУНКТУАЦІЇ

Крапка [.]

§ 90. а) Крапка ставиться в кінці розповідного речення:

Нема таких фортець, яких більшовики не могли б здобути. Ми розв'язали ряд найтрудніших завдань. Ми повалили капіталізм. Ми взяли владу. Ми збудували величезну соціалістичну індустрію. Ми повернули середняка на шлях соціалізму. Найважливіше з точки зору будівництва ми вже зробили. (Сталін).

Так. Перемога ясна для всіх. Геть усіх. Ми йдемо вперед і вперед. Все швидшими темпами. Руйнуючи всі надії наших ворогів. Рік-у-рік. Ленінське питання: „хто кого?" розв'язане нами раз назавжди, безповоротно й кардинально на користь соціалізму (з газет).

Примітка. На обгортках книг, у заголовках, у газетах тощо, на вивісках, конвертах і т. д. після написів крапка часто не ставиться:

К. Маркс і Ф. Енгельс	***Харків***
Комуністичний маніфест	***Майдан Дзержинського***
Партвидав ЦК КП(б)У	***Обком КП(б)У***

б) Крапка ставиться як знак недокінченого на письмі (звичайного, відомого) слóва, при чому в середині словá скорочуються на приголосних: ***т.*** або ***тов.*** *(товариш)*, ***гр.*** *(громадянин)*, ***4 карб.*** або ***крб.*** *(карбованців)*, ***напр.*** *(наприклад)*, ***див.*** *(дивись)*, ***стор.*** *(сторінка)*, *1933* ***р.*** *(року)*, ***і т. ін.*** *(і таке інше)*.

В таких випадках дальше слово після крапки пишеться з малої літери.

Примітка 1. Після ініціалів (початкових літер власних імен, прізвищ) крапка ставиться і після голосних: *В. І. Ленін, Гр. І. Петровський, Ст. Халтурін* і т. д.

Примітка 2. Після скорочених назв установ, складених з перших літер чи скорочених слів, крапок не ставиться: *ЦК ВКП(б), СРСР, УСРР, РНК, МТС, Раднарком, облвиконком, радгосп, міськрада, Дніпрельстан, Турксиб* і т. д.

Знак питання [?] і знак оклику [!]

§ 91. а) Знак питання і знак оклику ставляться в кінці питального і окличного речення, а також окремих слів, коли вони вимовляються з інтонацією питального чи окличного речення (сильно підвищеним голосом):

Пролетарі всіх країн, єднайтеся!
Більшовики України! Слово за вами! (Постишев).
Куди в ливарний? — запитав робітник, що перебіг перед очима. (І. Микитенко).

Примітка 1. Знак питання не ставиться в залежних питальних реченнях: *Він спитавсь, чи я бачив його.*

Примітка 2. Підвищена проти звичайної питальна чи окличиа інтонація віддається знаками ?? або й ??? чи !! або й !!!; складна інтонація оклику-питання віддається знаком ?! або !?:

Усі рванулись з ослонів.
— Струм?!
— Хто пустив струм??
— Вимкніть!!! Вимкніть струм!!! (Ів. Микитенко).

б) Інколи ставиться знак питання чи знак оклику в дужках (?) або (!) або (!?) і т. д. в середині речення, найчастіше в цитатах, після тих слів, яким ми не ймемо віри, підкреслюючи цим неправдивість сказаного, а також — (!) — після тих слів, що викликають здивування, або в тому випадку, коли слову надається іронічного значення:

„Але кульмінаційним пунктом їх (народників, Ред.) *зловживання статистикою є такий, дійсно феноменальний, спосіб: береться відношення числа* ***фабрично-заводських робітників до всього населення (!)*** *і на основі одержаної цифри (близько 1%) розводяться теревені про те, яка мізерна ця „жменя" робітників".* (Ленін).

Кома [,]

§ 92. 1. В межах речення:

а) Кома ставиться поміж однорядними членами речення, що відокремлюються у вимові короткими паузами:

Радянська влада — ***за*** *трудящих,* ***проти*** *спекулянтів, власників, капіталістів, поміщиків.* (Ленін).

Наша дорога — витримка, пролетарське згуртовання, залізна диктатура трудового народу. (Ленін).

Потече багато, багато, багато шляхетської крові. (Т. Шевченко).

б) Коли перед кожним однорядним членом речення стоїть сполучник, то однорядні члени речення відділяються комами:

І Маркс, і Ленін, і Сталін виходять з однієї мети — побудови безкласового суспільства. (З відозви).

Нехай ні жар, ні холод не спинять вас. (Ів. Франко).

Примітка 1. Коли сполучники: і (й) та (і) повторюються тільки два рази, то однорядні члени речення можуть і не відділятися комами:

І Ленін і Сталін сказали одне: зміцнювати обороноспроможність Радсоюзу — наш перший обов'язок. (Ворошилов).

Примітка 2. Коли два слова, перед якими стоїть сполучник ні, складають один вислів, то між ними кома не ставиться: *Ні туди ні сюди; ні так ні сяк; ні те ні се* і т. д.

в) Перед сполучниками: **а, але, ба, та (= але), себто, тобто, хоч, як от (от як)** і т. д. ставиться кома:

Диктатура пролетаріату не є закінчення класової боротьби, а є продовження її в нових формах. (Ленін).

Газета — не тільки колективний пропагандист і колективний агітатор, але також і колективний організатор. (Ленін).

г) Перед сполучниками: **і (й), та (і), або, чи,** що поєднують тільки одну пару однорядних членів, кома не ставиться:

Хай живе в віках і в тисячоліттях Ленін! (з відозви)

...Догнати і перегнати передові капіталістичні країни (Сталін).

д) Відокремлені члени речення відділяються комами:

По дворах, навантажені всяким збіжжям, стоять вози, готові в дорогу. (С. Васильченко).

Ясне сонце, тепле й приязне, ще не вспіло наложити палючих слідів на землю. (П. Мирний).

е) Прикладка відділяється комами (якщо не тире), коли вимовляється тоном відокремлених речень:

Дмитрик, восьмилітній хлопчик, вискочив із душної хати. (М. Коцюбинський).

Щовечора поміж Обушним та Сукачем, з одного боку, і обома партизанами — Моторою і Кагамликом, з другого боку, відбувалися гарячі дебати. (Ів. Кириленко).

є) Вставні слова і групи слів (не зв'язані з членами речення) здебільшого відділяються комами:

Ви, мабуть, вже були на Дніпрельстані.

Ви, либонь, цікавитесь історією техніки.

Ви, може, краще від мене пам'ятаєте події громадянської війни.

Примітка. Вставні слова й групи слів з ознаками речення завжди відділяються комами (якщо не іншим знаком — тире, дужками):

Ну, правду кажучи, це не так страшно. (П. Панч).

Погане, я чував, життя собаче, негоже ж і вовкам. (Л. Глібов).

ж) Звертання із залежними від них словами відділяються комами (коли не знаком оклику):

А головне, товариші, пильність, пильність і ще раз пильність (П. Постишев).

Ой, палка ти була, моя пісне! (Л. Українка).

Примітка. Часточка о, що тісно в'яжеться у вимові з подальшим звертанням, комою не відділяється:

О земле, велетнів роди! (П. Тичина).

з) Дієприслівникові сполучення відділяються комами. Вони звичайно відокремлюються й вимовою:

Давши слово, держись. (Приказка).

На розі вулиці вони, стиснувши руки, розійшлися. (П. Панч).

Дієприслівникові сполучення відділяються комами також після таких сполучників, які до них не відносяться:

Прислухались і, не вірячи самі собі, одхиляли сінешні двері. (М. Коцюбинський).

Дієприслівники без додаткових слів здебільшого комами не відділяються:

Співають ідучи дівчата. (Т. Шевченко).

и) Після заперечення **ні**, а також після стверджувальних слів *так, еге, авжеж,* коли вони стоять на початку речення, ставиться кома (якщо не знак оклику — при більшому піднесенні голосу):

Так, величезні були наші труднощі, але ми здолали їх. (Молотов).

2. Поміж реченнями:

а) Прості безсполучникові речення, частини складносурядних речень, відділяються комами:

Співала колосом нива, співали жайворонки над нею, лунали співи на сінокосах. (М. Коцюбинський).

Так само комами відділяються разом із сполучниками прості речення, частина складносурядних речень:

Класова боротьба продовжується, і наше завдання — підпорядкувати всі інтереси цій боротьбі. (Ленін).

Примітка. Коли ці речення надто поширені—ставиться крапка з комою, а коли в другому з простих речень висловлено результат або протиставлення до сказаного в першому реченні, — ставиться (див. § 91) тире:

Вдарив революціонер — захитався світ. (П. Тичина).

Минали літа — росли сини. (А. Головко).

б) Підрядні речення перед сполучними словами: **де, бо, відкіля, коли, хто, що, щоб, як, який** та ін. відділяються комою, коли вони стоять перед головним реченням, або після нього:

Треба вміти найти в кожний момент ту особливу ланку ланцюга, за яку треба всіма силами вхопитися, щоб вдержати ввесь ланцюг і підготувати міцно перехід до дальшої ланки... (Ленін).

Радянська влада є влада трудящих, яка бореться за повне скинення ярма капіталу. (Ленін).

Зорітиме в серцях, аж поки ллється світ, Ленінський заповіт. (М. Терещенко).

Никанор дивився в глибінь безкрайого гамазею, де стояли безконечними рядами нові, свіжопофарбовані плуги. (Ів. Микитенко).

в) Порівняльні підрядні речення та відокремлені члени речення з сполучними словами: **мов, немов, наче, неначе: ніби, як, ніж, буцім, що = наче і т. д.** відділяються комами.

В цей час у порту, ніби граючись у хрещика, сновигали матроси. (П. Панч).

Мов водопаду рев, мов битви гук кривавий, так наші молоти гриміли раз-у-раз. (І. Франко).

Крапка з комою [;]

§ 93. Крапка з комою ставиться між поширеними однорядними реченнями, тісно пов'язаними змістом, а також між поширеними членами речення, найчастіше тоді, коли в середині розділюваних частин є кома. У вимові крапка з комою визначає паузу, більшу за кому і меншу за крапку. Після крапки з комою завжди ставиться мала літера.

Розгортання творчої ініціативи і трудового піднесення мас стимулювалося по трьох основних лініях: а) по лінії боротьби з бюрократизмом, який сковує трудову ініціативу

і трудову активність мас — через ***самокритику;*** *б) по лінії боротьби з прогульниками і руйнівниками пролетарської трудової дисципліни — через* ***соціалістичне змагання*** *нарешті, в) по лінії боротьби з рутиною і косністю у виробництві — через організацію* ***безперервки.*** (Сталін).

Так само радісно, як висипають з класу гратися, побігли школярі з усіх кутків двору до дверей, товплячись у вузенькому коридорі; сховалися в школі; сховався за ними й веселий гомін. (С. Васильченко).

Високий, стрункий, білявий; очі натомлені трохи; темна сорочка, широкий пояс — такий приїхав він у город. (М. Коцюбинський).

Двокрапка [:]

§ 94. а) Двокрапка ставиться після речення перед прямою мовою:

Доводилось Маркові часто згадувати слова секретаря райпарткому: „Тут тобі доведеться багато попрацювати". (Ів. Кириленко).

б) Перед перелічуванням після узагальнюючого слова або коли після попередніх слів робиться виразна пауза і підноситься тон:

Не ждіть рятунку ні від кого: ні від богів, ні від царів. (Інтернаціонал).

Комуністичне суспільство значить — все спільне: земля, фабрики, спільна праця,— ось що таке комунізм. (Ленін).

в) У безсполучникових складнопідрядних реченнях перед поясненням (розкриттям змісту твердження), як знак незовсім закінченого розповідного речення, з дещо меншим супроти крапки обниженням голосу, паузою і характерною інтонацією незакінченості:

Усім було так ясно: ідуть Жовтневі дні, буде червоно й гулко. (І. Микитенко).

За скелями починало ясніти: світало вже. (С. Васильченко)

Примітка. Якщо в двох граматично самостійних реченнях висловлено негативне порівняння, ставиться тире:

То не вітер з двох боків, з нашого і з того, — то завихрилося скрізь буряно і много. (П. Тичина).

Тире [—]

§ 95. а) **Тире ставиться, коли в реченні пропускається** якесь слово, — як от при пропущеній зв'язці між підметом і складеним присудком, а також, коли підмет сполучає з присудковим іменником займенник — то або **це** (се, оце):

Питання про кадри — одне з центральних питань. (Л. Каганович).
Його прізвище — ударник. (Д. Вишневський).
А тепер — це хата-читальня. (А. Головко).

б) Коли узагальнююче слово стоїть після переліку:

Руські і українці, башкіри і білоруси, грузини і азербайджанці, вірмени і дагестанці, татари і киргизи, узбеки і туркмени — всі вони однаково заінтересовані у зміцненні диктатури пролетаріату. (Сталін).

в) при пояснюванні (розкритті змісту твердження):

І ноги трусяться, і очі вже не бачать — зовсім нікчемний (лев) став. (Л. Глібов).

Примітка. Тире перед складним присудком не ставиться, якщо підмет висловлений займенником:

Я червоноармієць. Вона комсомолка. Він робітник. Всі ми члени одного осередку.

г) Перед прямою мовою на початку рядка та коли записується діалог, тобто розмова двох чи більше осіб,— мова однієї особи від інших відділяється **тире**. (В цих випадках лапки коло прямої мови не пишуться):

— Куди ви?
— На шахти.
— Куди ви?
— На села. (Л. Первомайський).

д) Тире ставиться поміж складносурядними реченнями та окремими членами речення (в середині речення), коли треба відзначити дуже піднесений і раптово обірваний голос між ними та довгу паузу:

Соціалізму виконуючи наказ — з вугіллям назустріч спішить Донбас. (М. Шеремет).
А ось тепер — над риштованнями крутими новітнє місто.
Гукне пісню — і весь степ нею скрасить. (С. Васильченко).

е) Тире (або дужки) ставляться при відокремлених та вставних словах і реченнях, коли вони різко відокремлюються голосом: вимовляються обниженим тоном, швидшим ніж звичайно темпом, з паузами перед і після вставного речення чи слова:

Могутній трактор — дужі груди — все ближче й ближче. (О. Донченко).

Дужки [( )]

§ 96. У **дужки** беруться всякі уваги, пояснення до тексту не зв'язані щільно з даним реченням, як його член; вони вимовляються звичайно тихшим голосом і прискореним темпом:

Хіба не ясно, що наше молоде велике соціалістичне землеробство (колгоспне і радгоспне) має велику майбутність, що воно проявлятиме чудеса росту? (Сталін).
Й. Сталін. Про деякі питання історії більшовизму (лист до редакції журналу „Пролетарская Революция").
Поруч з граматикою ми вивчаємо орфографію (правопис).

У драматичних творах при прямій мові дійових осіб у дужках ставляться так звані ремарки, тобто пояснення від автора:

Мати (в тривозі). Заслоніть вікно!
Іван (рукою стукнув). Мамо, годі! (А. Любченко).

Крапки [...]

§ 97. а) Крапки (три доряду) ставляться на місці перерваної, уривчастої або недокінченої мови:

— Я хотіла сказати, що ви...
— Я сам знаю, що мені робити. Отже...
— Ні, все таки я хочу вам сказати свою думку. (К. Гордієнко).
— Ніч... цвіркуни... Тьмяний дух... У вікна будки ніч зникла звичайно. Каганець мигтить... (О. Копиленко).

б) Для показу хвилювання, зворушення, гніву та сильних переживань того, хто говорить, чи бажання викликати такі почуття в слухача:

— Микола загорнув книжку, знов розгорнув, устав, постояв, пройшов до столу, до порога...
Тату... я... я до вчителя піду. (А. Тесленко).

Примітка 1. Крапки ставляться в середині речення при великій паузі, коли далі висловлюється щось несподіване:

Затріщали рушниці і... стихли.

Примітка 2. Ставлять іноді крапки і на початку речення (при наведенні цитат тощо), показуючи цим, що мова розпочата ніби з середини речення:

... Завтра у путь на світанні. Більш нічого... Все... (Ів. Кириленко).

Примітка 3. На місці недокінченої мови в реченнях питальних і окличних ставиться знак питання чи знак оклику та дві крапки.

— Ти ж ще не одпочив?..
— Та ну!.. Оце так штука!.. (Ів. Микитенко).

Лапки [„ “]

§ 98. а) В лапки береться чужа пряма мова, при чім крапка ставиться після лапок, інші знаки (! ? ...) перед лапками. У перерваній вставним реченням прямій мові лапки ставляться лише на початку і на кінці:

Отак і в хату поріг переступив — шапка в руках та й — „здорові були“. (А. Головко).
„Тут не страшно вже“, — потішала. (А. Головко).
„Хай чабан, — усі гукнули, — за отамана буде!“ (П. Тичина).

б) При цитатах, точних наведеннях з книжок чи з усної мови, ставляться лапки, при чому, якщо перед цитатою є вказівка, кому належить цитата, то перед цитатою ставиться двокрапка; якщо цитата вклинюється в склад речення як його складова частина, то її можна починати з малої літери, незалежно від того, з якої літери вона починається в тексті, звідки узята:

Пам'ятаю, як під час однієї розмови, у відповідь на зауваження одного з товаришів, що „після революції повинен встановитися нормальний порядок“, Ленін саркастично зауважив: „біда, коли люди, які хочуть бути революціонерами, забувають, що найнормальнішим порядком в історії є порядок революції“. (Сталін).

в) В лапки беруться ті слова, що їх не вважають за свої або що наводяться з відтінком презирства, чи іронічного ставлення до чужого вислову:

Зривайте машкару з тих вовків в овечій шкурі, які співають солоденькі пісні про „свободу“, „рівність“, „єдність трудової демократії“, а на ділі захищають цим „свободу“ поміщика гнобити селян, „рівність“ багатія-капіталіста з робітником або з напівголодним селянином... (Ленін).

г) Власні назви заводів, фабрик, клубів, фірм, пароплавів, часописів, літературних творів тощо:

Двадцять шостого квітня 1929 року в цехах заводу „Жовтневої Революції“ з'явилися перші листівки виїзної редакції газети „Комуніст Донбаса“. (Ів. Ле).
Станція „Степная“ — справді степова. (Ів. Кулик).

Риска [-]

§ 99. Риска (дефіс) є знак проміжного письма нарізно і вкупі. Через риску пишуться:

а) Прикладка, що становить з керівним іменником одне поняття:

Робітник-ударник, фабрика-кухня, хата-читальня, сонтрава, Пуанкаре-війна і т. д.
Директор нашої фабрики — робітник-висуванець.

Примітка 1. Риска не ставиться, якщо другим іменником є власне ймення:

Ріка Дніпро впадає в Чорне море.

б) Деякі окремі вислови й формальні слова (частки), та повторювані два рази слова, що утворюють одне поняття, пишуться через риску:

Ось-ось, далеко-далеко, білий-білий, ось-як, сяк-так, раз-у-раз, рік-у-рік, де-не-де, будь-що-будь, їй-право, перший-ліпший, часто-густо, на-горá, рік-два, день-другий, сам-самісінький і т. д.

Примітка 1. Але треба разом писати **аби-, -будь, будь-, -небудь, де-, як-, що-, -що**:

Абихто, хтонебудь, будьякий, денебудь, декотрий, якнайкращий, щонайдужчий, тощо і т. д.

Примітка 2. Навпаки, окремо пишемо: **бо, но, таки, то же (ж), би (б)**, коли вони виступають як частки:

Ідіть бо, кажи но, там таки, він би то, казали би то, казав же і т. д.

Примітка 3. Складені прийменники й прислівники пишуться разом:

Споміж, зза, спід, посеред, поміж, поза, поперед, задля і т. д.; *зокрема, почасти, удруге, вдесятеро, удвоє, віднині, дотепер, відсьогодні, надовго, стиха, понині, поперше, подруге* і т. д. (але *по-нашому, по-французьки, по-учнівському* і т. д.).

Примітка 4. Складені прикметники пишуться вкупі, якщо слово має один виразний наголос:

Першорядний, загальноосвітній, блідорожевий, сільськогосподарський, машинобудівельний, деревообробний, коксобензольний...

Інші складені прикметники пишуться через дефіс:

Робітничо-селянський, південно-кавказький, інженерно-технічний, літературно-лінгвістичний, марксо-ленінський та ін.

Примітка 5. Сполучники і сполучні слова: **адже, отже, майже, теж, також, отож, атож, авжеж, тож, бож, абож, аніж, аби, себто, тобто, щоб, якщо, ніби, нібито, щодо, щождо**, і т. д. пишуться вкупі. Їх не можна плутати з прислівниками та займенниками: **як би, що б, так само, а вже ж, те ж** і т. д.:

Дивись, льотники! Щоб мені не було губки. (І. Микитенко).

Що б з його було? (А. Тесленко).

Як би він цього не знав — помилитися може. (А. Головко).

Світає? — авжеж, світає. (С. Васильченко).

А вже ж світає... вставати пора. (М Вовчок).

г) Рискою відділяються повторювані у слові кілька разів звуки, або групи звуків на знак протяжної вимови, співу тощо:

Здавалося, що ось-ось Хрянченко витягнеться струнко і скомандує:

— По-о-олк, струнко! (І. Кириленко).

д) Через риску пишуться скорочені загальновідомі або ясні з тексту слова, назви професій, фаху тощо: *к-дир, (командир), д-р (доктор)* і т. д.

е) Через риску пишуться також закінчення порядкових числівників, означуваних цифрою:

На з'їзд прибув майстер стану 28-го макіївського заводу. (З газет).

є) Рискою позначається перенесення частини слова в інший рядок:

Сві-това, світо-ва, ре-волюція, рево-люція, революція, мі-сто, Хар-ків, сто-личне, сто-ли-чне.

Примітка. Переносячи, не можна розривати дз і дж, коли вони значать один звук, а також йо, ьо:

Наро-дження, кукуру-дза, га-йок, пе-ньок і т. д.

Знак наголосу (′)

§ 100. Знак наголосу ставиться на маловідомих словах, напр.: локалізмах, невірно вимовлюваних словах, та тоді, коли слово може вживатися з двома наголосами, міняючи своє значення:

Тепер, як колись — як фронтá були. (М. Ледянко).

Ми схóдили на гору. *Ми сходúли на гору.*

VI. ЕЛЕМЕНТАРНА ГРАМАТИЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ

УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКА

А

Абéтка. Див. Азбука
Абстрáктний. Отвлеченный
Азбука. Азбука
Актúвний стан. Действительный залог
Алфáвіт. Алфавит
Апострóф. Апостроф
Артúкль (член). Артикль (член)
Асиміля́ція. Ассимиляция
Афікс. Афикс
Африкáта. Аффриката

Б

Безособóве рéчення. — Безличное предложение
Безфóрмний. Бесформенный
Бýква. Див. літера

В

Велúка літера, бýква. Буква прописная
Взаéмний. Взаимный
Вивіднúй. Производный
Вúгук. Междометие
Вид. Вид
Вимóва. Произношение
Вúняток. Исключение
Вúпад. Випадáння. Выпадение
Випаднúй звук. Беглый звук
Висхіднúй (нáголос). Восходящее ударение
Вúщий ступінь. Сравнительная степень
Віддієслíвний. Отглагольный
Відімéнний. Отименный
Відкрúтий. Открытый
Відміна. Склонение (первое, второе)
Відмінок. Падеж
Відмінювання. 1. Склонение. Изменение по падежам. 2. Спряжение
Відмінювати (ся). 1. Склонять (ся). 2. Спрягать (ся)
Віднóсний. Относительный
Відокрéмлений. Обособленный
Вказівнúй. Указательный
Влáсне ім'я́. Собственное имя
Встáвка. Вставка
Вставнúй (*слово, речення*). Вводный (слово, предложение)

Г

Глухúй. Глухой
Головнúй. Главный
Голоснúй. Гласный
Гортáнний. Гортанный
Граматúчний. Грамматический
Губнúй. Губной

Д

Давáльний. Дательный
Двóзвук. Двугласный
Двоїнá. Двойственное число
Двокрáпка. Двоеточие
Двоскладóвий. Двухсложный
Двочлéнний. Двучленный
Дзвінкúй. Звонкий
Дисиміля́ція. Диссимиляция
Дифтóнг. Дифтонг
Дієвідміна. Спряжение
Дієприкмéтник. Причастие
Дієприслíвник. Деепричастие
Дієприслівникóвий. Деепричастный
Дієслíвний. Глагольный
Дієслóво. Глагол
Дійсний спóсіб. Изъявительное наклонение
Дія. Действие
Доброзвýчність. Благозвучие
Дóвгий. Долгий
Додáток. Дополнение
Додаткóвий. Дополнительный

Доко́наний. Совершенный
Допоміжни́й. Вспомогательный
Допусто́вий. Уступительный
Дробови́й. Дробный
Другоря́дний. Второстепенный
Дужки́. Скобки

Ж

Жіно́чий рід. Женский род

З

Зага́льне ім'я́. Нарицательное имя
Задньопіднебі́нний. Задненебный
Задньоязико́вий. Заднеязычный
Займе́нник. Местоимение
Закі́нчення. Окончание
Закри́тий. Закрытый
Зале́жність. Зависимость
Запере́чення. Отрицание
Запере́чний. Отрицательный
Збі́льшене ім'я́. Увеличительное имя
Збі́рний. Собирательный
Звича́йний ступі́нь. Положительная степень
Зворо́т. Оборот
Зворо́тний. Возвратный
Звук. Звук
Звуконаслі́дний. Звукоподражательный
Звуконаслі́дування. Звукоподражание
Зв'я́зка. Связка
Зв'язо́к. Связь
Зго́дження. Согласование
Зго́джувати (ся). Согласовывать (ся)
Згрубі́ле ім'я́. Див. *збі́льшене ім'я*
Здрі́бніле ім'я́. Див. *зменшене ім'я*
Зме́ншене ім'я́. Уменьшительное имя
Змі́на. Изменение
Змі́нний. Изменяемый
Знак. Знак
Знак м'я́кшення. Див. *М'який знак*
Знак о́клику. Восклицательный знак
Знак пита́ння. Вопросительный знак
Знаме́нний. Знаменательный
Знахі́дний відмі́нок. Винительный падеж
Знева́жливе ім'я́. Унизительное имя
Зубни́й. Зубной

І

Імения́й. Іменной
Іме́нник. Существительное
Іменнико́вий. Относящийся к существительному
Ім'я́. Имя
Інтона́ція. Интонация
Інфініти́в (неозна́чена фо́рма ді́єслова). Инфинитив (неопределенная форма глагола)

К

Keрі́вний. Управляющий
Керо́ваний. Управляемый
Керува́ння. Управление
Кі́лькісний. Количественный
Кінце́вий звук. Конечный звук
Кли́чна фо́рма. Звательная форма
Ко́ма. Запятая
Конкре́тний. Конкретный
Корі́нни́й. Коренной
Ко́рінь. Корень
Коро́ткий. Краткий
Кра́пка. Точка
Кра́пка з ко́мою. Точка с запятою
Крапки́. Многоточие

Л

Лапки́. Кавычки
Лі́тера. Буква

М

Майбу́тній. Будущий
Мала́ лі́тера. Буква строчная
Матеріа́льний. Вещественный
Мину́лий. Прошедший
Місце́вий відмі́нок. Предложный падеж
Многокра́тний. Многократный
Многоскладо́вий. Многосложный
Множина́. Множественное число
Мо́ва (язи́к). Язык, речь
Мо́вний. Языковый, речевой
Мовозна́вство. Языковедение
Монофто́нг. Монофтонг
Морфоло́гія. Морфология
М'яки́й. Мягкий
М'яки́й знак. Мягкий знак
М'я́кшення. Смягчение

Н

На́голос. Ударение
Надрядко́вий. Надстрочный
Називни́й. Именительный
Найви́щий ступі́нь. Превосходная степень
Наказо́вий спо́сіб. Повелительное наклонение
Narі́ччя (діале́кт). Наречие (диалект)
На́росток (су́фікс). Суффикс

Невідмі́нюваний. 1. Несклоняемый
2. Неспрягаемый
Недоко́наний. Несовершенный
Недоста́тній. Недостаточный
Незмі́нний. Неизменяемый
Ненаголо́шений. Неударяемый
Неозна́чена фо́рма ді́єсло́ва (інфініти́в). Неопределенная форма глагола (инфинитив)
Неозна́чений (член, займе́нник). Неопределенный (член, местоимение)
Неперехі́дне ді́єсло́во. Непереходной глагол
Непоши́рений. Нераспространенный
Непрями́й (відмі́нок, пита́ння, мо́ва) Косвенный (падеж, вопрос, речь)
Нескладо́вий. Неслоговой
Нови́й рядо́к. Красная строка
Носови́й. Носовой

О

Обста́винне сло́во. Обстоятельственное слово
Однина́. Единственное число
Однокра́тний. Однократный
Одноря́дний. Однородный
Односкладо́вий. Односложный
Озна́ка. Признак
Означа́льний. Определительный
Озна́чений (член). Определенный (член)
Озна́чення. Определение
Описо́вий. Описательный
Ору́дний відмі́нок. Творительный падеж
Орфогра́фія. Орфография
Орфое́пія. Орфоэпия
Осно́ва. Основа
Осо́ба (перша, друга, третя). Лицо (первое, второе, третье)
Особо́вий (ді́єсло́во, займе́нник). Личный (глагол, местоимение)

П

Па́уза. Пауза
Паси́вний стан. Страдательный залог
Перві́сний. Первообразный
Передмину́лий. Давнопрошедший
Пере́мний стан. Див. *Паси́вний*
Перелі́чни́й. Перечислительный
Перено́с, перене́сення. Перенос
Перестано́вка. Перестановка
Перехі́дни́й. Переходной
Пестли́ве ім'я́. Ласкательное имя
Пита́льне ре́чення. Вопросительное предложение
Пита́льний. Вопросительный
Пита́ння. Вопрос
Підви́щення. Повышение
Підмет. Подлежащее
Піднебі́ння, - ний. Небо, - ный
Підне́сення. Див. *Підвищення*
Підрядко́вий. Подстрочный
Підря́дне ре́чення. Придаточное предложение
Підря́дність. Подчинение
Підси́льний. Усилительный
Пливки́й. Плавный
Повно́голос. Полногласие
Повто́рюваний (наворотни́й). Повторительный
Подво́єння. Удвоение
Помі́чни́й. Див. *Допоміжний*
Порядко́вий (числі́вник). Порядковое числительное
Поря́док. Порядок (напр., порядок слів)
Послідо́вність. Последовательность
Початко́вий звук. Начальный звук
Почина́льний. Начинательный
Поши́рений. Распространенный
Пра́вильний. Правильный
Правопи́с. Правописание
Прамо́ва, праязи́к. Праязык
Предика́т (при́судок). Предикат
Пре́фікс (при́росток). Префикс (представка)
При́голосний. Согласный звук
При́дих, - о́вий. Придыхание, - тельный
Прийме́нник - о́вий. Предлог, - жный
При́кладка. Приложение
Прикме́тник. Прилагательное
Прикметнико́вий. Относящийся к прилагательному
Приляга́ння. Примыкание
При́росток. Представка
Присві́йний. Притяжательный
Прислі́вник. Наречие
Прислівнико́вий. Относящийся к наречию
При́судок. Сказуемое
Причино́вий. Причинный
Прориви́й. Взрывной
Про́стий. Простой
Протиста́вний. Противительный
Протя́жний. Длительный
Пряма́ мо́ва. Прямая речь
Прями́й стан. Див. *Акти́вний стан*
Пунктуа́ція. Пунктуация

Р

Рапто́вий. Мгновенный
Ре́чення. Предложение
Ри́ска. Черточка
Рід. Род
Родови́й відмі́нок. Родительный падеж

Розділо́вий. Разделительный
Ро́ззів. Зияние
Розлучни́й. Разъединительный
Розповідне́ ре́чення. Повествовательное предложение
Розчлено́ваний. Членораздельный
Розчленува́ти. Расчленить
Рядко́вий. Строчный
Рядо́к. Строка

С

Свистя́чий. Свистящий
Синта́кса. Синтаксис
Синтакси́чний. Синтаксический
Сере́дній рід. Средний род
Склад. Слог
Скла́дений. Составной
Складови́й. Слоговой
Складова́ части́на. Составная часть
Словозмі́на. Словоизменение
Словосполу́ка, - чення. Словосочетание
Словотво́рення. Словообразование (результ. *Словотвір*)
Службо́вий. Служебный
Спадни́й (наголос) — нисходящий (ударение)
Сполу́ка - (чення). Сочетание
Сполучни́й. Соединительный
Сполу́чник. Союз.
Спо́сіб. Наклонение
Стан. Залог
Стве́рджувальний. Утвердительный
Сту́пінь порівня́ння. Степень сравнения
Стя́гнене ре́чення. Слитное предложение
Суб'є́кт (пі́дмет). Субъект (подлежащее)
Супідря́дний. Соподчиненный
Суря́дний. Сочиненный
Суря́дність (речень). Сочинение предложений
Су́фікс. Суффикс

Т

Тверди́й. Твердый
Тво́рення (слів, форм). Образование, производство (слов, форм)
Тепе́рішній. Настоящий
Тон. Тон

У

Узго́дження. Див. *Згодження*
Узго́джувати(ся). Див. *Згоджувати(ся)*
Умо́вний. Условный
Умо́вний спо́сіб. Сослагательное наклонение
Упідря́джений. Див. *Підря́дний*
Уподі́бнення (асиміля́ція) Уподобление (ассимиляция)
Утво́рення (слів, форм) див. *Тво́рення*

Ф

Фоне́тика. Фонетика
Фраза. Фраза
Фрикати́вний. Фрикативный

Ч

Час. Время
Часо́вий. Временной
Части́на мо́ви. Часть речи
Ча́стка, -ко́вий. Частица, - ный
Чергува́ння. Чередование
Числі́вник. Числительное (имя)
Числі́вник порядко́вий. Порядковое числительное
Число́. Число
Член. Член
Чолові́чий рід. Мужской род

Ш

Шипля́чий. Шипящий
Шу́мний. Шумный

Я

Язи́к, мо́ва. Язык (речь). *Язи́к (орган мо́ви).* Язык (орган речи)
Язикозна́вство (мовознавство). Языковедение, языкознание
Я́кісний. Качественный

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА

А

Азбука. Азбука (абе́тка)
Алфавит. Алфа́віт
Апостроф. Апостро́ф
Артикль (член). Арти́кль (член)
Ассимиляция. Асимiля́ція
Аффикс. Афікс
Аффриката. Африка́та

Б

Беглый (звук). Випадни́й (звук)
Безличный 1. (*глагол*). Безособо́ве (дiєсло́во) 2 *Предложение.* Безособо́ве (речення)
Бесформенный. Безфо́рмний
Благозвучие. Доброзву́чність
Будущий. Майбу́тній
Буква. Лiтера. Бу́ква
Буква прописная Вели́ка лiтера. Вели́ка буква
Буква строчная. Мала́ лiтера, мала́ бу́ква

В

Вводный (слово, предложение) Вставни́й (сло́во, ре́чення)
Вещественный. Матерiа́льний
Взаимный. Взає́мний
Взрывной. Проривни́й
Вид. Вид
Винительный (падеж). Знахі́дний (вiдмiнок)
Винословный. Причино́вий
Возвратный. Зворо́тний
Вопрос. Пита́ння
Вопросительное предложение. Пита́льне речення
Вопросительный знак. Знак пита́ння
Восклицательное предложение. Окли́чне речення
Восклицательный знак. Знак о́клику
Восходящий (ударение). Висхі́дний (наголос)
Время. Час
Временный. Часови́й
Вспомогательный. Допомiжни́й
Вставка. Вста́вка
Вставной. Вставни́й
Второстепенный. Другоря́дний
Выпадение. Ви́пад, випаді́ння

Г

Главный. Головни́й
Глагол. Дiєсло́во (множ.: **дієслова́**)
Глагольный. Дiєслі́вний
Гласный. Голосни́й
Глухой. Глухи́й
Гортанный. Горта́нний
Грамматический. Грамати́чний
Губной. Губни́й

Д

Давнопрошедший. Передмину́лий
Дательный (падеж). Дава́льний (вiдмі́нок)
Двоеточие. Двокра́пка
Двойственное число. Двоїна́
Двугласный. Дво́звук
Двусложный. Двоскладо́вий
Двучленный. Двочле́нний
Деепричастие. Дiєприслі́вник
Деепричастный. Дiєприслiвнико́вий
Действие. Дiя
Действительный (залог). Акти́вний стан
Диссимиляция. Дисимiля́ція
Дифтонг. Дифто́нг
Длительный. Протя́жний
Долгий. До́вгий
Дополнение. Дода́ток
Дополнительный. Додатко́вий
Дробный. Дробови́й

Е

Единственное число. Однина́

Ж

Женский род. Жіно́чий рід

З

Зависимость. Зале́жність
Задненебный. Задньопіднебі́нний
Заднеязычный. Задньоязико́вий
Закрытый. Закри́тий
Залог. Стан
Запятая. Ко́ма
Звательная форма. Кли́чна фо́рма
Звонкий. Дзвінки́й
Звук. Звук
Звукоподражание. Звуконаслі́дування
Звукоподражательный. Звуконаслі́дний
Зияние. Ро́ззів
Знак. Знак
Знак вопроса. Див. *Вопросительный знак*
Знак восклицания Див. *Восклицательний знак*
Знак переноса. Див. *черточка*
Знак препинания. Розділо́вий знак.
Знаменательный. Знаме́нний
Зубной. Зубни́й

И

Изменение. Змі́на
Изменение по падежам (склонение). Відмі́нювання
Изменяемый. Змі́нний
Изъявительное наклонение. Ді́йсний спо́сіб
Именительный (падеж). Називни́й (відмі́нок)
Именной. Іменни́й
Имя. Ім'я́
Интонация. Інтона́ція
Инфинитив (неопределенная форма глагола). Інфініти́в (неозна́чена фо́рма дієсло́ва)
Исключение. Ви́няток

К

Кавычки. Лапки́
Качественный. Які́сний
Количественный. Кі́лькісний
Конечный звук. Кінце́вий звук
Коренной. Кори́нни́й
Корень. Ко́рінь (род. : ко́реня)
Косвенный (падеж, вопрос, речь) Непрями́й (відмі́нок, пита́ння, мо́ва)
Красная строка. Новий рядок
Краткий. Коро́ткий.

Л

Ласкательное имя. Пестли́ве ім'я́
Лицо (первое, второе, третье) Осо́ба (пе́рша, дру́га, тре́тя)
Личный (глагол, местоимение). Особо́вий (дієсло́во, займе́нник)

М

Мгновенный. Рапто́вий
Междометие. Ви́гук
Местоимение. Займе́нник
Многократный. Многокра́тний
Многосложный. Многоскладо́вий
Многоточие. Крапки́
Множественное число. Множина́
Монофтонг. Монофто́нг
Морфологія. Морфоло́гія
Мужской род. Чолові́чий рід
Мягкий. М'яки́й
Мягкий знак. М'яки́й знак

Н

Надстрочный. Надрядко́вий.
Наклонение. Спо́сіб
Наречие (часть речи). Присллі́вник
Наречие (диалект). Нарі́ччя (діале́кт)
Нарицательное имя. Зага́льне ім'я́
Настоящий. Тепе́рішній
Начальный звук. Початко́вий звук
Начинательный. Почина́льний
Небо, - ный. Піднебі́ння, - нний
Недостаточный Недоста́тній
Неизменяемый. Незмі́нний
Неопределенная форма глагола. Див. *Инфинитив*
Неопределенный (член, местоимение) Неозна́чений (член, займе́нник)
Непереходной (глагол). Неперехідне́ (дієсло́во)
Нераспространенный. Непоши́рений
Несклоняемый. Невідмі́нюваний
Неслоговой. Нескладо́вий
Несовершенный. Недоко́наний
Неспрягаемый. Невідмі́нюваний
Неударяемый. Ненаголо́шений
Нисходящий (ударение). Спадни́й, низхідний (на́голос)
Носовой. Носови́й.

О

Оборот. Зворо́т
Обособленный. Відокре́млений
Образование (слов, форм). Тво́рення, утво́рення (слів, форм)

Обстоятельственное слово. Обста́винне слово
Обстоятельство (образ действия, места, времени, цели). Обста́вина (чи́ну, мі́сця, ча́су, ці́лі)
Однократный. Одноразо́вий
Однородный. Одноря́дний
Односложный. Односкладо́вий
Одушевленный. Живи́й
Окончание. Закі́нчення
Описательный. Описо́вий
Определение. Озна́чення
Определенный (член). Озна́чений (член)
Определительный. Означа́льний
Орфография (правописание). Орфогра́фія (право́пис)
Орфоэпия. Орфое́пія
Основа. Осно́ва
Отвлеченный. Абстра́ктний
Отглагольный. Віддієслі́вний
Отименный. Віді́менний
Открытый. Відкри́тий
Относительный. Відно́сний
Отрицание. Запере́чення
Отрицательный. Запере́чний

П

...адеж. Відмі́нок
Пауза. Па́уза
Первообразный. Перві́сний
Перенос. Перене́сення, перено́с
Перестановка. Перестано́вка
Переходной. Перехідни́й
Перечислительный. Переліч́ни́й
Плавный. Пливки́й
Повелительное наклонение. Наказо́вий спосіб
Повествовательное предложение. Розповідне́ ре́чення
Повествовательный. Розповідни́й
Повторительный. Повто́рюваний, наворотни́й
Повышение. Підви́щення, підне́сення
Подлежащее (субъект). Підмет (суб'є́кт)
Подстрочный. Підрядко́вий
Подчинение. Підря́дність
Подчиненный. Підря́дний
Полногласие. Повно́голос
Положительная степень. Звича́йний сту́пінь (род. : сту́пеня)
Порядковое (числительное). Порядко́вий (числівник)
Порядок. Поря́док (напр., порядок слів)
Последовательность. Насту́пність, послідо́вність

Правильный. Пра́вильний
Правописание (орфография). Право́пис (орфогра́фія)
Праязык. Праязи́к, прамо́ва
Превосходная степень. Найви́щий сту́пінь (род.: сту́пеня)
Предлог,-жный. Прийме́нник, - о́вий
Предложение. Ре́чення
Предложный (падеж). Місце́вий (відмінок)
Представка. Див.: приста́вка
Придаточное предложение. Підря́дне речення
Придыхание,-тельный. При́дих, -хо́вий.
Признак. Озна́ка
Прилагательное. Прикме́тник
Приложение. При́кладка
Примыкание. Приляга́ння
Приставка (представка). При́росток, пре́фікс
Притяжательный. Присві́йний
Причастие Дієприкме́тник
Производный. Вивідни́й
Производство слов. Тво́рення, *док. ф.:* утво́рення (слів)
Произношение. Вимо́ва
Простой. Прости́й
Противительный. Протиста́вний
Прошедший. Мину́лий
Прямая речь. Пряма́ мо́ва
Пунктуация. Пунктуа́ція

Р

Разделительный. Розділо́вий
Разъединительный. Розлучни́й
Разделительный (союз). Розподі́льний (сполу́чник)
Распространенный. Поши́рений
Расчленить, -ненный. Розчленува́ти, -но́ваний
Речевой. Мо́вний
Речь. Мо́ва
Род. Рід
Родительный (падеж). Родо́вий (відмі́нок)

С

Свистящий. Свистя́чий
Связка. Зв'язка
Связь. Зв'язо́к
Синтаксис. Синта́кса
Синтаксический. Синтакси́чний
Сказуемое (предикат). При́судок, род. : при́судка (преди́ка́т)
Склонение. I. Відмі́на
II. Відмі́нювання

***Склонять** (ся).* Відмі́нювати (ся)
Скобки. Дужки́
Слитное предложение. Стя́гнене ре́чення
Словоизменение. Словозмі́на
Словообразование. Словотво́рення (результ.: словотвір)
Словосочетание. Словосполу́ка, -чення
Слог. Склад
Слоговой. Складови́й
Сложный. Складни́й
Служебный. Службо́вий
Смягчение. М'якшення
Собирательный. Збі́рний
Собственный. Вла́сний
Совершенный. Доко́наний
Совершенный вид. Доко́наний вид (доко́наність)
Согласный (звук). При́голосний (звук)
Согласование. Зго́дження
Согласовывать (ся). Зго́джувати (ся)
Соединительный. Сполучни́й
Соподчиненный. Супідря́дний
Сослагательное наклонение. Умо́вний спосіб
Составная часть. Складова́ частина
Составной. Скла́дений
Сочинение. Сполу́ка - чення
Сочинение (предложений). Суря́дність (ре́чень)
Сочиненный. Суря́дний
Союз. Сполу́чник
Спрягать (ся). Відмі́нювати (ся)
Спряжение. Дієвідміна; відмі́нювання дієслів
Сравнительная степень. Ви́щий ступі́нь (род.: сту́пеня)
Средний род. Сере́дній рід
Степень сравнения. Ступі́нь порівня́ння
Страдательный (залог). Паси́вний (стан)
Строка. Рядо́к
Строчный. Рядко́вий
Суффикс. Су́фікс (на́росток)
Существительное (имя). Іме́нник

Т

Твердый. Тверди́й
Творительный (падеж). Ору́дний (відмінок)
Тире. Тире́
Тон. Тон
Точка. Кра́пка
Точка с запятой. Кра́пка з ко́мою

У

Увеличительное имя. Збі́льшене (згрубі́ле) ім'я
Ударение. На́голос
Удвоение. Подво́єння
Указательный. Вказівни́й
Уменьшительное имя. Зме́ншене (здрібні́ле) ім'я
Управление. Керува́ння
Управляемый. Керо́ваний
Управляющий. Керівни́й
Усилительный. Підси́льний
Условный. Умо́вний
Уступительный. Допусто́вий
Утвердительный. Стве́рджувальний

Ф

Фонетика. Фоне́тика
Фраза. Фра́за
Фрикативный. Фрикати́вний (проти́снений)

Ч

Частица, - чный. Частка, - ко́вий
Часть речи. Части́на мо́ви
Чередование. Чергува́ння.
Черточка (дефис). Ри́ска (дефі́с)
Числительное (имя). Числі́вник
Число. Число́
Член (артикль). Член (арти́кль)
Членораздельный. Розчлено́ваний (членоподі́льний)

Ш

Шипящий. Шипля́чий
Шумный. Шу́мний

Я

Язык. Язи́к, мо́ва
Языковедение. Мовозна́вство, язикозна́вство
Языковой. Мо́вний, язико́вий
Язычный. Язико́вий

ЗМІСТ
